

Vanjaar (2009) vier die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns sy honderdjarige bestaan. Dit is insiggewend om in hierdie feesjaar opnuut te fokus op die bekendste prestigetoekenning wat deur hierdie instansie gemaak word: die Hertzogprys.

Die terrein wat deur die proefskrif gedek word, is die Akademie se houding teenoor en bevordering van drama, met 'n geslypter fokus op die Hertzogprystoekennings vir Drama tot net voor 1972.

Reeds vroeg in hierdie studie is besef dat etlike gegewens met betrekking tot die Hertzogprys, soos aangebied in reeds gepubliseerde werk, verwarrend of nie feitelik korrek is nie, en dat daar nog misverstande rondom sekere toekennings en aspekte van die Hertzogprys was. Intensiewe navorsing het gevolg ten einde stellings te verifieer en regstellings te maak waar nodig. Mettertyd het 'n keuse homself opgedwing:

- óf daar moes op oorsigtelike wyse ewe veel aandag geskenk word aan ál die jare waartydens dramatekste bekroon kon word vanaf 1915 tot 2009,
- óf die resultaat van die navorsing moes te boek gestel word, maar met die vasstelling van 'n afsnypunt aangesien die behoud van dieselfde deeglikheidspeil vir die periode 1972 tot 2009 sou lei tot 'n té omvattende proefskrif.

Aangesien verreweg die meeste navorsingsmateriaal te vinde is in die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns¹ se argiefversameling in Bloemfontein by die Universiteit van die Vrystaat se Argief vir Eietydse Aangeleenthede (AREA), en dit vir die meeste navorsers en belangstellendes nie maklik bereikbaar en toeganklik is nie, het die keuse op die tweede opsie geval ten einde die uitgebreide navorsingsresultate meer algemeen bekend te maak.

Die keuse het 'n klemverskuiwing tot gevolg gehad: indien alle jare waarin dramatekste bekroon kon word tot en met vanjaar in aanmerking geneem sou word, sou 'n meer algemene beeld van dramabekronings oor 'n langer periode na vore getree het; die dieptenavorsing het gelei tot 'n grondige studie van die toekenningsprosedures en die invloed daarvan op die dramabekronings oor 'n korter periode en was verhelderend ten opsigte van veral 'n dramaturg soos Uys Krige.

Die navorsingsresultate sal saam met verwante literatuur 'n omvattender beeld gee van die Hertzogprys vir Drama, veral geles saam met twee ander kernbronne:

1 Daar sal voortaan meestal slegs van die woord "Akademie" gebruik gemaak word.

2 VERANTWOORDING

- *Die Hertzogprys vyftig jaar* (1965) deur P.J. Nienaber (Hertzogprysprosedures en toekennings tot en met 1964 is daarin bespreek), en
- A. Coetser se proefskrif oor die Hertzogprystoekennings vir Poësie.

Raadpleeg 'n mens die lys Hertzogprysweners, val dit op dat daar, in vergelyking met prosa en poësie, relatief min dramabekronings gemaak is – veral aan die beginjare van die prys, en die vraag ontstaan of dit verantwoordbaar is. Prof. Hennie van Coller merk in 'n brief aan die Akademie gedateer 2 April 2001 op:

Die toekenning van die Hertzogprys word reeds vir dekades erken as een van die belangrikste barometers van die literêre prestasies binne 'n bepaalde genre en binne 'n bepaalde tydsbestek. Dat goeie (en selfs) seminale tekste binne 'n bepaalde tyd nie bekroon is nie (en sommige belangrike skrywers ook nie), is 'n historiese feit; verklaring hiervoor behoeft 'n stuk literêre geskiedskrywing. Dat daar aan die anderkant (dalk) nie bekroningswaardige tekste in 'n bepaalde genre gepubliseer word nie, is ook 'n historiese feit wat literêre ontwikkelings binne 'n genre weerspieël.

Met hierdie proefskrif word onder andere gepoog om deur middel van so 'n “stuk literêre geskiedskrywing”, die gebrek aan dramatoekennings in perspektief te stel.

J.P. Smuts (2005:5, 10) wys daarop dat dit “moeilik of selfs onmoontlik is om deur formele navorsing vas te stel wat die moontlike redes vir sekere besluite in die verlede was”. Hy merk op:

Dit is wel waar dat daar foute in die verlede gemaak is, en dit is duidelik dat politiek by tye 'n onheuglike rol gespeel het. Die meeste van die gevalle waarteen hierdie soort kritiek ingebring is, kom uit die laat jare vyftig en die jare sestig en sewentig.

Ook hierdie aspek ontvang so deeglik moontlik aandag.

Klem word deurentyd gelê op die rol wat prosedures gespeel het, byvoorbeeld op die verbetering van prosedures, asook op minder goeie prosedures wat veroorsaak het dat verkeerde of geen toekennings gemaak is nie en sodoende bygedra het tot 'n skewe beeld wat bestaan oor Hertzogprystoekennings vir Drama. Sekere toekennings (en nietoekennings) kan soms direk gekoppel word aan foutiewe uitsprake van administratiewe amptenare, aan die prosedure wat gevolg is en/of aan die persone wat seggenskap gehad het in die toekenning van die prys. Bepalende bakens en beslissings word aangetoon.

Intensiewe aandag word gegee aan die funksionering en rol van die Akademiesraad, Fakulteitsraad, Hertzogpryskeurkommissie, die *Kommissie voor Taal en Letteren*, die Bree Kommissie en die Jaarvergadering in die toekenning van die prys omdat daar al dikwels onsekerheid of wanvoorstellings in verband daarmee was.

Die eerste fase in die slyping van die Hertzogprystoekenningsprosedure is uitgebreid weergegee omdat daar soveel verwarrende en verkeerde uitsprake daaromtrent was. Gevolglik is die inligting oor prysweners in ander kategorieë ook volledig gedek in die periode toe die kategorieë nog al drie gelyktydig in aanmerking gekom het.

Aangesien *Die Hertzogprys vyftig jaar*, die publikasie van P.J. Nienaber wat as gesaghebbende bron oor die Hertzogprys beskou word, gebeurde tot 1964 dek, word intensief rekenskap gegee van die gebeure van toe af tot en met 1971, die afsnypunt vir hierdie proefskrif – ’n tydperk van ongekende woelinge rondom die Hertzogprys. Nooit voorheen, of daarna, is beginselkwessies oor die Hertzogprys so intens beredeneer soos gedurende hierdie periode nie.

Hoofstukindeling

Die ontstaansgeskiedenis van die Akademie is al meermale te boek gestel. Daarom word slegs kortliks daaraan aandag gewy, asook aan die skenkingsakte. Die Akademie se houding teenoor en betrokkenheid by drama en/of toneel ontvang daarna aandag, en wel om die volgende redes:

- Die Akademie is die kurator, administrateur en toekenner van die Hertzogprys. Drama is een van die literêre kategorieë wat bekroon kan word. Aangesien drama ’n hibriediese medium is, spreek dit vanself dat dit belangrik is om te weet wat die Akademiestandpunt met betrekking tot toneelopvoerings was. Tydens die beginjare moes die Akademie besin oor wat bevorder en bekroon moes word en wat nie, en verskeie standpunte oor die waarde van toneel is gestel.
- In 1991 is besluit dat die bekroningsiklus versnel indien daar in ’n bekroningsjaar van ’n bepaalde literêre kategorie nie ’n toekenning gemaak word nie. Dit het veral die dramatoekennings geraak. Die besluit is later herroep. (Kyk bladsy 507-509.)

Die verdere hoofstukindeling is gegrond op prosedureveranderinge wat ingetree het en kom ooreen met dié van Nienaber (1965a:159): aan die einde van die periode 1915 tot 1927 (hoofstuk 3), 1928 tot 1942 (hoofstuk 4) en 1943 tot 1961 (hoofstuk 5) het daar telkemale ingrypende of rigtinggewende prosedureveranderinge ingetree.

Die jaar 1971 word as afsnypunt gebruik om die volgende redes:

4 VERANTWOORDING

- Die 1968-Wysigingswet op die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns het onder andere ingehou dat 'n daar in 1968/1969 'n grootskaalse herorganisasie van die Akademie was met onder andere die skepping van 'n aantal kommissies wat 'n reeks kleiner komitees vervang het. 'n Kommissie vir Letterkunde is in die lewe geroep wat as opdrag gehad het alle sake wat betrekking het op die bevordering van die Afrikaanse letterkunde, onder andere ook die beoordeling vir die Hertzogprys en ander pryse soos die Akademieprys vir Vertaalde Werk, die Scheepersprys, Eugène Maraisprys en Gustav Prellerprys. Die eerste staande Kommissie vir Letterkunde is aangewys vir die driejarige tydperk April 1968 tot April 1971 en hulle eerste vergadering het plaasgevind op 20 September 1968. Van daardie jaar af word getel wanneer daar, tot vandag toe, in die agendas en notules van die Letterkundekommissie, verwys word na die hoeveelste vergadering van die Kommissie dit is – vanjaar was dit die 41ste. (Hierdie Kommissie vir Letterkunde, ook genoem die Letterkundige Kommissie, staan sedert 1992/1993 bekend as die Letterkundekommissie.)
- In die reglement van hierdie eerste staande Kommissie is aangedui dat die Hertzogprys beperk is tot oorspronklike bellettristiese werk in Afrikaans en dat dit jaarliks om die beurt toegeken word vir poësie, drama en prosa “in dié volgorde, beginnende met poësie in 1968” – 'n frase en datum wat selfs in vandag se bekroningsvoorskrifte net so staan – 'n aanduiding van hoe hierdie bewoording en die toepassing daarvan glashelder was en voldoen het aan die vereistes van die skenkingsakte, ongeag latere pogings om die rotasiesiklus te probeer versnel indien daar nie 'n bekroonbare dramateks was nie.
- Gedurende hierdie eerste staande Kommissie se termyn is sekere belangrike wysigings aan die voorskrifte vir Hertzogprysbekronings aangebring, onder andere die skraping van die Breë Kommissie en die “stygende lyn”-bepaling, en die daarstelling van die moontlikheid om iemand postuum te bekroon.
- Die nietoekenning van die 1966-Hertzogprys vir Drama aan Uys Krige het in 1970 weer 'n nadraai gehad.
- In 1970 is 'n simposium oor die Hertzogprys gehou waartydens letterkundiges hulle mening oor die prys en die hantering daarvan duidelik uitgespel het.
- Sedert die rotasiestelsel ingestel is, was daar vanaf 1929 tot 2009 sewe-en-twintig geleenthede waartydens 'n Hertzogprys vir Drama toegeken is of kon word: dertien tot en met 1969, en veertien daarna. Deur die 1969-Dramatoekenningsiklus as afsnydatum te gebruik, dek die proefskrif (benewens die jare vóór die rotasiestelsel ingetree het) dus ongeveer die helfte van die Dramatoekennings volledig.

In die slothoofstuk word in voëlvlug 'n beeld gegee van die veertien Hertzogprystoekennings vir Drama ná 1971 – veral om die bespreking af te rond oor dié dramaturge wat reeds vóór 1972 gedebuteer, maar daarná eers die Hertzogprys ontvang het.

Terminologie

Drama is 'n hibridiese medium. Die woord “drama” word in hierdie proefskrif nie gebruik as oorkoepelende woord om die teks én die toneelopvoering daarvan in te sluit nie, maar daar word onderskei tussen drama (geskrewe teks) en toneel/teater (opvoering van die geskrewe teks), of soos André P. Brink (1986:15) dit uitdruk: drama as “geskrewe teater-in potensie” en teater as dit “wat praktiese uitvoering daaraan gee”. Die Akademie het deur die jare slegs die drama-as-woordteks by beoordeling vir die Hertzogprys in ag geneem. Tog is die teatergerigtheid en speelbaarheid van 'n teks soms bespreek. Juis die hibridiese aard van die drama het partykeer probleme geskep in die besluite oor die bevordering en bekroning daarvan.

Die letterkunde word verdeel in drie literêre kategorieë: prosa, poësie en drama. Ek gebruik die woord “genre” om te verwys na 'n onderafdeling van een van die kategorieë: in die kategorie drama is genres soos die tragedie, komedie, melodrama en klug.

In sommige Akademie- en Fakulteitsraadbesprekings, Fakulteitsraadopdragte, verslae van die Keurkomitee en Breë Kommissie, resensies, briewe, persvystellings, konsepreglement, reglement, keurkomiteehandleiding en die voorstel vir 'n nuwe Hertzogprys-toekenningsprosedure, is die woord “genre” soms gebruik om te verwys na die drie literêre kategorieë prosa, poësie en drama.

Die woord “afdeling” kom dikwels voor verwysend na die literêre kategorieë prosa, poësie en drama. Binne konteks, veral verwysend na die toekenningsprosedures, gebruik ek soms self die woord “afdeling”. Na 'n bekroning vir al die werk binne die literêre kategorie/afdeling drama, word verwys as 'n drama-oeuvrebekroning.

Die gebruik van die woorde “afdeling”, “genre” en “oeuvre” het tot heelwat verwarring gelei tydens die 1966-Hertzogprystoekening vir Drama (kyk bladsy 389).

Teksredigering

(Hierdie metode geld vir die hele teks, met uitsondering van die wyse van redigering aangetoon in die Akademiewet self in bylaag M op bladsy 624.)

Verslae is presies oorgetik. Ekstra inligting verskyn in hoekige hakies. Paragraafverdelings, spelling en interpunksie is gehandhaaf soos in die bron self. Ter wille van eenvormigheid word

6 VERANTWOORDING

alle paragrawe van mekaar onderskei deur 'n spasie en nie deur die eerste reël daarvan in te spring soos in sommige bronne nie. Ooglopende tikfoute is gekorrigeer.

Waar nodig, word daar van die volgende diakritiese tekens gebruik gemaak:

[was] : “was” staan nie in die teks nie, maar is deur my toegevoeg
beoordeelaars [sic] : die woord staan net so in die bron

Titels is sonder kursivering of aanhalingstekens gelaat indien die skrywers dit daarsonder weergee. Waar die skrywers onderstreep of dubbel onderstreep, is dit net so weergegee. Wanneer daar ooglopend net nagelaat is om byvoorbeeld 'n titel te onderstreep terwyl die res wel onderstreep is, onderstreep ek self ter wille van eenvormigheid.

In verslae self word ontbrekende inligting soos datums en uitgewers in hoekige hakies verskaf ter wille van volledigheid en die feit dat dramas nie in die bronnelys aangetoon word nie.

Ter wille van vinniger naslaan is voetnotas gebruik; eindnotas verskaf meer uitgebreide inligting.

Akademieargief

Die Akademie se argiefdokumente is beskikbaar in Bloemfontein by die Universiteit van die Vrystaat se Argief vir Eietydse Aangeleenthede – argiefversameling PV 917. Die Akademie se agendas en notules tot en met 1934 is onder andere te vind in die holograaf *Notulen van de Raad van de Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* (1911-1922) (ZAATLK s.j. c) en in *Notules van die Raad van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns* (1927-1934) (SAATLK s.j. b), 'n gebonde manuskrip bestaande uit handgeskrewe en getikte dokumente, asook gedeeltes wat net so geneem is uit die Akademiepublikasies. Buiten die publikasie daarvan in *Bulletin* en/of *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns*, is die agendas en notules ná 1934 te vinde in gebonde vorm en/of in argieflêers. Die notules word soms voorafgegaan deur inligting genoem “mededelings en briefwisseling”, of deur agendas/sakelyste. Deur die mededelings en briefwisseling, agendas en notules chronologies te lees, kan die gedagtegang in verband met verskeie sake gevolg word.

In die bibliografie word 'n lys gegee van afkortings wat gebruik word om te verwys na argiefstukke in die Akademieargief in Bloemfontein (kyk bladsy 587). Die jaartal en datum wat telkens ná die afkorting volg, of in die voorafgaande sin voorkom, dui op die ter sake vergadering. Voor die instelling van 'n Fakulteitsraad is soms net verwys na 'n raadsvergadering,

wat outomaties sou beteken die Akademierraadsvergadering. Vir die doeleindes van hierdie proefskrif word met “Fakulteit” bedoel die Fakulteit vir Kuns en Geesteswetenskappe.

Embargo

In Maart 2009 is in beginsel goedgekeur dat ’n embargo geplaas word op die Akademie se argief in Bloemfontein. Die Raad kon nie tot ’n klinkklare antwoord kom nie en het besluit om ’n regsopinie te kry. My opregte dank aan die Akademierraad vir toestemming om navorsing in die argief te kon doen en die resultaat daarvan met hierdie proefskrif bekend te maak.

2.1 ALGEMENE UITSPRAKE EN PERSEPSIES OOR DIE HERTZOGPRYS

Die Hertzogprys vir die Afrikaanse Letterkunde is ongetwyfeld die prys wat die grootste bekendheid verwerf het in Suid-Afrika en op sy gebied die grootste invloed uitgeoefen het. Hierdie invloed geld sowel sy waardebepalende as stimulerende aard.

Aldus staatspresident C.R. Swart in sy voorwoord tot P.J. Nienaber se boek *Die Hertzogprys vyftig jaar* (1965a).

In *Die Transvaler* van 29 Mei 1964 merk die rubriekskrywer Wynand op: “Wat die Nobel-prys vir die res van die wêreld beteken, beteken die Hertzog-prys vir ons. Dis ons hoogste en beste.” Die belangrikheid van die Hertzogprys is in die rubriek “Jan Burger’s Diary” in *The Star* van 16 Oktober 1961 vergelyk met dié van die Amerikaanse Pulitzerprys.

Verskeie persone se menings oor die Hertzogprys is weergegee in *Rapport* van 6 April 1975, onder andere dié van prof. A.P. Grové, destyds hoogleraar aan die Universiteit van Pretoria en hooffiguur in die Letterkundekommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, die instansie wat die prys uitreik. Volgens hom was die Hertzogprys “ongetwyfeld nog Suid-Afrika se belangrikste toekenning”. Jaap Boekkooi noem dit in 1979 “the country’s top annual literary prize” (*The Star*, 18 April 1979). Ondanks die hoër geldwaarde van ander belangrike literêre pryse, bly die Hertzogprys “nog maar dié gesogte toekenning,” berig Fanie Olivier (*Rapport*, 8 April 1984). In *Die Burger* van 25 April 1989 verwys ook André le Roux na die Hertzogprys, wat daardie jaar toegeken is aan Etienne van Heerden vir *Toorberg*, as “gesog”, en vervolg: “Die prys het ’n lang tradisie en word steeds erken as die belangrikste literêre prys in Afrikaans”. Elfra Erasmus doen in *Beeld* (22 April 1995) verslag oor die toekenning van die 1995-Hertzogprys aan Karel Schoeman vir sy roman *Hierdie lewe* en sê: “Die Hertzogprys is die gesogste in die Afrikaanse letterkundewêreld”. In *Boekewêreld*, bylaag by *Nasionale koerante* (Augustus 1993 en Februarie 1995), word onderskeidelik na hierdie prys verwys as “Afrikaans se nommer een boekprys” en die “hoogste erkenning van die Afrikaanse literêre establishment”.

In haar berig oor die 1992-Hertzogprystoekenning aan Wilma Stockenström vir *Abjater wat so lag* (*Rapport*, 26 April 1992), noem Carien Pretorius dit “Afrikaans se prestige-prys”. Ook Izak de Villiers, gewese hoofredakteur van *Rapport*, meen dit is, saam met die Eugène Maraisprys “die groot prestige-pryse van die Afrikaanse letterkunde”. Hy maak dié uitspraak toe in dié koerant op 8 Mei 1994 aankondig word dat die letterkundepryse van *Rapport* verval en dat die Hertzog- en Eugène Maraisprys vir letterkunde, danksy *Rapport*, gesamentlik ’n geldelike

hupstoot van R20 000 per jaar kry (R15 000 en R5 000 per jaar onderskeidelik). In die aankondiging word ook die menings gegee van, onder andere, prof. Walter Claassen, tóé Akademierraadsvoorsitter, wat dit beskryf het as “die mees gesogte toekenning vir die Afrikaanse letterkunde”, en prof. Elize Botha, Voorsitter van die Akademie se Letterkundekommissie in daardie stadium. Sy meen die uitbreiding van die geldwaarde van die Hertzogprys en die Eugène Maraisprys is “’n erkenning van die status wat hierdie pryse reeds in die geleedere van Afrikaanslesers beklee”. Volgens ’n bydrae getiteld “Prys opgestoot na R17 000” in *Boekewêreld* (15 Februarie 1995), is die Hertzogprys “nog altyd die mees prestigeryke bekroning in die Afrikaanse boekewêreld”. Merwe Scholtz verwys in ’n artikel “Boeiende toekoms vir kunste voorspel” (*Nuwe SA-bylae*, Woensdag 29 Augustus 1990) na sekere skrywers wat “protesgebaar ten spyte”, tog die Hertzogprys aanvaar “omdat hulle kennelik aanvoel dat die Hertzogprys tog maar die grote is wat gewen moet word.”

Ook skrywers laat hulle uit oor die prys. Volgens byvoorbeeld Etienne Leroux, ontvanger van die Hertzogprys vir *Magersfontein, O Magersfontein* (1976), “lê die Akademie nog steeds veilig geanker in die hawe genaamd literêre prestige”, ondanks “ruwe storms” wat al gewoed het – ’n uitspraak gemaak tydens die 1979-bekroningsplegtigheid. In *Die Transvaler* van 26 April 1980 word berig oor die Hertzogprystoekenning aan D.J. Opperman vir sy bundel *Komas uit ’n bamboesstok* (1979): Die Hertzogprys is “die jaloerse prys – die prys wat elke Afrikaanse skrywer graag wil wen. Dat ek dit vanjaar wen, maak my baie bly,” was volgens die koerant die reaksie van Opperman op die aankondiging dat hy die wenner was. Riana Scheepers, aan wie die Eugène Maraisprys in 1992 oorhandig is vir *Dulle Griet* (1991), verwys na die Hertzog- en Eugène Maraispryse as “dié pryse vir ’n skrywer ... om te wen” (*Die Burger*, 9 Mei 1994). “Dis die Rolls Royce [van literêre pryse]”, merk Pieter Fourie, wenner van die 2003-Hertzogprys vir *Drama op* (*Rapport*, 6 April 2003): “Dit gee jou selfvertroue. Ek wil amper sê dit het inspirerende betekenis”. Volgens Merwe Scholtz in *Die Burger* van 28 Junie 2004 het Etienne Leroux dit die Goue Graal gedoop!

Nie almal is of was dit egter eens dat die Hertzogprys die belangrikste, prestigerykste prys in die Afrikaanse letterkunde is nie. In *Die Transvaler*, 22 Maart 1980, sê Amanda Botha byvoorbeeld dat die “gesogte CNA-pryse ... in sommige kringe selfs hoër as die Hertzogprys aangeslaan word”. Die skrywer Chris Barnard merk in 1988, ’n jaar waarin hy Voorsitter van die Skrywersgilde was, op: “Die Rapportprys het binne ’n paar jaar naam gekry as die land se belangrikste literêre prys” (*Die Volksblad*, 22 April 1988). Petra Pieterse noem in *De Kat* (Junie 1988:24) dat die Rapportprys tot in daardie stadium “nie net die grootste literêre bekroning in Afrikaans [was] nie maar, danksy sy politieke onafhanklikheid, ook die prys met die grootste prestige-waarde”.

Geen toekenning van die Hertzogprys vir Drama is in 1975 gemaak nie. Sterk aanspraakmakers was Bartho Smit, André P. Brink en Uys Krige. ’n Hewige polemieë ontwikkel en in *Rapport* van 6 April 1975 word, benewens die uitspraak van byvoorbeeld Grové, ook aan negatiewe sienings van die Hertzogprys aandag geskenk: volgens Ampie Coetzee gee dié prys in die toekenning daarvan nie altyd ’n betroubare beeld van gehalte nie en is dit dus nie geslaagd as ’n literêre prys nie; prof. Ernst Lindenberg, toe hoogleraar aan die Universiteit van die Witwatersrand en tot kort voor daardie tyd lid van die Akademie se Letterkundekommissie, meen: “Die Hertzogprys het aansien verloor en is nie meer die gesogste letterkundige prys in die land nie”; vir prof. F.I.J. van Rensburg, in daardie stadium hoogleraar aan die Randse Afrikaanse Universiteit, is die prys “nie meer ’n faktor van belang nie”.

In *Boekewêreld* (Augustus 1993) gee Grové ’n terugblik op die toekenning van die Hertzogprys. Volgens hom is dit

... algemene kennis dat daar oor die jare soms heftige rusies rondom die toesegging van die prys aan dié of daardie skrywer ontbrand het, heftiger as by die toekenning van enige ander letterkundige prys.

Ek het my meermale afgevra waarom dit so is. Waarom die stryd rondom die Hertzogprys, terwyl die lot van ander pryse, insluitende ander Akademiepryse, nouliks ’n rimpeling veroorsaak? As daar by die toekenning van ’n kommersiële prys nog af en toe ’n grom gehoor word, gaan dit om ’n individu, ’n aanspraakmaker wat hom verontreg voel, en bly dit ’n saak wat die breë gemeenskap onbewoë laat.

In die geval van die Hertzogprys, daarenteen, gaan dit om die prys self en sy status, en kan ’n omstrede toekenning baie penne in beweging bring.²

Grové verskaf twee redes vir hierdie reaksie (*Boekewêreld*, Augustus 1993). Die een rede “waarom die status van die prys so jaloers bewaak word,” is omdat

... die verowering van die prys veel meer beteken as die ontvangs van ’n geldelike meevallertjie. Daar is verskillende pryse wat vandag ’n groter geldbeurs dra en veel meer publisiteit geniet. Maar iemand wat die Hertzogprys wen, kry saam met die grootste en mees gevierde Afrikaanse skrywers, soos Totius, Leipoldt, Van Bruggen, M.E.R., Van Wyk Louw, Opperman, Elisabeth Eybers, Leroux en ander ’n nis in die Afrikaanse literêre panteon. Geen ander prys vermag dit nie.

2 Die omstredenheid rondom die nietoekenning van die Rapportprys aan Koos Prinsloo, het ook baie persone genoop om die pen op te tel en ’n mening te lug. Petra Pieterse berig in *De Kat* (Junie 1988:24-25):

In literêre kringe het ’n pandemonium van kritiek onmiddellik losgebars. Kort voor lank het bepaalde feite begin uitkristalliseer uit die magdom van bespiegeling, reaksies en teenreaksies wat landwyd opgespring het en uit die enkele kort persberigte oor die onderwerp.

Verskeie ontvangers van die prys verwys self na vroeëre weners: T.T. Cloete, die 1987-Hertzogpryswenner vir sy bundels *Allotroop* (1985) en *Idiolek* (1986) – met eervolle vermelding vir *Angelliera* (1980) en *Jukstaposisie* (1982), ontvang “die oudste Afrikaanse prys met ’n lang en mooi geskiedenis” met dank en betuig sy blydschap omdat sy naam gevoeg word by die lys van bekroondes vir wie hy ’n groot waardering het (*Beeld* en *Die Burger*, 25 April 1987); by sy ontvangs van die Hertzogprys in 1989 bedank Etienne van Heerden die Akademie omdat hulle hom “staan gemaak het” in die “linie van groot kunstenaars soos Dirk Opperman, Etienne Le Roux [sic] en N.P. van Wyk Louw” – ’n linie waarin hy homself “nie tuis voel nie”; hy noem “die lang lys van vorige weners” as rede vir sy aanvaarding van die prys. Van Heerden (*Transvaler*, 26 Junie 1989) meen ’n prys kry

... sy statuur veral van vorige aanvaarders van daardie prys – al is die liggaam wat dit toeken nie vry te spreek van kultuur-politiek nie en al was daar omstredenheid juis rondom die Hertzogprys.

Ook die aanvaarding van die toekenning geskied dus soms nie sonder kritiek nie – en dan nie altyd kritiek van letterkundige aard nie, maar veral van kultuur-politieke aard gerig teen die instansie wat die prys toeken, naamlik die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.

Al was die prys, ten spyte van sporadiese omstredenheid, selfs “vir die veelbesproke Sestigters ... nie te versmaai nie”, het die aanvaarding daarvan soms met gemengde gevoelens gepaard gegaan, soos M.E. Smith tereg opmerk in sy artikel “Bekronings in die Afrikaanse literatuur” (1988:123). Hertzogpryswenner Etienne van Heerden het tydens ’n boekefees opgemerk (“Hertzogprys ‘kulturele soen van establishment’”):

Geen skrywer kan dit bekostig om dié prys nie te aanvaar nie. Maar hy kan eintlik ook nie bekostig om dit wel te aanvaar nie – veral as ’n mens dink aan die “wit gelaat” van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.

Die prys is al selfs van die hand gewys: C.J. Langenhoven doen dit in 1927 en noem die “prysregters” van die Akademie “onbevoeg” (*Die Burger*, 14 Februarie 1927); N.P. van Wyk Louw moes die toekenning in 1937 met I.D. du Plessis deel, weier om dit te aanvaar en beskuldig die Akademie daarvan dat hulle magteloos was om te besluit oor dít waarvoor hulle aangestel is; Breyten Breytenbach wys in 1984 die prys af – die jaar waarin die Akademie sy 75ste bestaansjaar herdenk. By wyse van uitsondering kon dáárdie jaar Hertzogpryse toegeken word aan al drie literêre kategorieë in plaas van een. Die Poësieprys word toegeken aan Breytenbach vir sy bundel (*Yk*) wat in 1983 verskyn het. Volgens *Pretoria News*, 20 April 1984, het die digter gesê

... he had no option but to reject the prize because the akademie [sic] is the quintessence of the Afrikaans establishment.

Breytenbach wys die prys weens politieke redes van die hand. Daar word berig:

If he should accept the prize, he said, he would not help in his small way to pave the way for real change. It would rather create the illusion of some change to structures and a system which remains exclusive and discriminating, and therefore oppressing.

Instead, he calls on the akademie [sic] to give a review – even a viewpoint – on “cultural issues such as pass laws, the Immorality Act, the Group Areas Act, and the death in detention of Biko and Aggett”.³

’n Tweede rede waarom die toekenning (en aanvaarding) van die Hertzogprys soms hewige reaksies ontlok, lê, volgens Grové (*Boekewêreld*, Augustus 1993),

... waarskynlik in die feit dat die Hertzogprys deur baie as ’n nasionale prys beskou word, ’n prys wat aan die Afrikanervolk behoort. Dis ’n beskouing dié wat ongetwyfeld verband hou met die ontstaansgeskiedenis van die prys en die stryd om die regte van Afrikaans.⁴ Dat die Hertzog-naam hier ’n bydraende rol speel, spreek vanself. Dit is dan ook veelseggend dat die openbare debatte rondom bepaalde omstrede toekennings in briewekolomme selde slegs literêr gevoer is, meermale ’n ideologiese kleur aangeneem het. Die gemeenskap het betrokke geraak, nie slegs letterkundiges nie.⁵

3 Steve Biko en Neil Aggett het onderskeidelik in 1977 en 1982 in aanhouding gesterf.

4 Nienaber (1965a:105), onder andere, meen:

Die Afrikaanse volk en hoofsaaklik die kenners en liefhebbers van die Afrikaanse letterkunde, beskou die Hertzogprys, en ook tereg, as hul eiendom. Trouens, die hele volk het bygedra tot die Hertzogfonds. Die Akademie is slegs die kurator daarvan...

5 Ook in Nederland word die wel en wee van die pryse met die hoogste status fyn dopgehou. In Michaël, Raaff en Hoekman se *Nederlandse literaire pryze 1880-1985* merk Lucie Beaufort in ’n inleidende artikel “De eerste P.C. Hooft-prijs” op (1986:12):

Deze prijs wordt tegenwoordig beschouwd als de belangrijkste literaire onderscheiding die een Nederlandse auteur in Nederland te beurt kan vallen, uitgezonderd de Belgisch-Nederlandse Prijs der Nederlandse Letteren.

Deze status – de hoogste literaire prijs, uitgereikt door de Nederlandse overheid – heeft tot gevolg dat de voordrachten voor en toekenningen van deze prijs nauwlettend door auteurs, uitgevers, boekverkopers, pers en publiek worden gevolgd.

In *Die Hertzogreeks – Nr. 1* (1984:19-20) skryf P.J. Nienaber soos volg oor die Hertzogprys: “[N]ie die geldsom is van belang nie, maar die prestige van die prys, die erkenning wat ’n Afrikaanse skrywer aangedoen word”. Hy meen die Hertzogprys is

... meer as net ’n uiting van letterkundige kwaliteit: dit is ook ’n uiting van geloof – van geloof in die skrywer en sy vermoëns, van geloof in die Afrikaanse volk en sy bestemming.

In 1993 betwyfel Grové of “die prys vandag presies nog so gesien word en daardie hoë gesag dra” (*Boekewêreld*, Augustus 1993). Die toekenning word nie noodwendig meer as ’n nasionale prys beskou wat aan die Afrikanervolk behoort nie, en nie alle skrywers sien dit as ’n eer om saam met die grootste en mees gevierde Afrikaanse skrywers “’n nis in die Afrikaanse literêre panteon” te verkry nie (Grové in *Boekewêreld*, Augustus 1993):

Veranderende tye bring ook veranderings wat die prys betref en mettertyd is daar, ook deur Akademielede, gevoel dat die Afrikaner “veilig” is, dat die taalstryd verby is en dat daar “uitwaarts” beweeg kan word. Daarmee saam het die minder-vriendelike verwyt al sterker geword dat die Akademie twee here probeer dien: dat hy voorgee om suiwer literêr te oordeel, terwyl hy in werklikheid ideologies deur Afrikaner-sentimente beweeg word.

Suid-Afrika betree ’n nuwe politieke bestel in 1994 en Breytenbach aanvaar in 1999 die Hertzogprys vir Poësie vir *Oorblyfsels: ’n Roudig* (1997) en *Papierblom* (1998). Met sy aankoms by die bekroningsplegtigheid merk hy teenoor Neels Jackson op (*Beeld*, 18 September 1999):

Dit is vyftien jaar later en ander omstandighede. Ou geskille het minder belangrik geword.

Prof. Elize Botha, toe Voorsitter van die Akademie se Letterkundekommissie, het opgemerk dat

... dit lyk of daar ’n toenadering is tussen die manier waarop die Akademie uitnemendheid in die letterkunde erken en die perspektief wat Breyten op die oogmerke van die Akademie het.

Breytenbach het ook die 2008-Hertzogprys vir Poësie, wat aan hom toegeken is vir *Die windvanger* (2007), aanvaar.

Gesindhede teenoor en persepsies rondom die prys het dus mettertyd verander.

2.2 ONTSTAAN VAN DIE AKADEMIE EN DIE HERTZOGPRYS

Sommige se bevraagtekening van die Akademie se ideologiese neutraliteit, en andere se beskouing van die Hertzogprys as Afrikanervolksbesit, moet in perspektief gestel word deur, onder andere, kortliks te wys op die taal- en kultuur-politieke omstandighede waaronder die Akademie, en later ook die Hertzogprys, tot stand gekom het.⁶

2.2.1 ONTSTAAN VAN DIE AKADEMIE

Met betrekking tot die stand van Nederlands/Afrikaans gedurende die laaste kwart van die negentiende eeu merk Antonissen (1964:40) op:

Alles bymekaar word daar in hierdie tyd nog ruim soveel in Nederlands as in Afrikaans geskryf, ook deur die 'Afrikaners met Afrikaanse harte'. Taalvorm en taalvorm is trouens nie twee nie, maar ... vier: daar is hoog- en laag-Afrikaans soos daar hoog- en laag-Hollands is. In die negentigerjare sal die eers- en die laasgenoemde begin bodryf en mekaar baie dig nader.

In 1899 breek die Suid-Afrikaanse Oorlog (Anglo-Boereoorlog) uit. Dit is in Mei 1902 beëindig met die sluiting van die Vrede van Vereeniging. Die Republieke was verwoes, armoede het hoogty gevier en die Hollands-Afrikaanse volksgroep moes materieel en geestelik op die been kom onder moeilike omstandighede. Engels was die enigste amptelike taal van die land. Alhoewel die wet voorsiening gemaak het vir sekere Nederlandse taalregte, is Nederlands op verskeie gebiede verdring. Verset het gekom teen die geleidelike verengelsing van die regswese, administrasie, kerke en skole en verskeie verenigings is gestig wat hulle beywer het vir die bevordering van Nederlands en Afrikaans:

Die Afrikaners het hard geveg om hul taal ook erken te kry, maar hulle kon nie met mekaar ooreenkom wat hul taal moes wees nie: Nederlands of Afrikaans. Daar het harde woorde geval; daar is vurige polemieke gevoer in die pers, want groot was die aantal voorstanders van Nederlands, en nog groter die aantal voorstanders van Afrikaans. In die stryd vir die erkenning van Afrikaans as een van die amptelike tale van Suid-Afrika was die stryd nie die hewigste teen Engels nie, maar teen Nederlands. (Nienaber 1950:10.)

6 Benewens talle Akademiepublikasies wat inligting bevat oor die ontstaansgeskiedenis van die Akademie en die Hertzogprys (onder andere SAAWEK 1959:73-85 en 127; SAAWEK 1981:5; ZAATLK 1911:7-9), is die onderwerp ook bespreek deur byvoorbeeld Botha (1984:124-136), Fensham (1984:3-4), Grové (1984:39-40), Kotzé (1984:1-9), Le Roux (1978:3-6), Nienaber (1950:10-22, 1952:90-94, 1964:21-37, 1965a:1-18, 1968:1-91, 1984:19-20), Theunissen (1954:65-84) en Van der Walt (1963:17-20).

Die onderskeie taalverenigings is uiteindelik gedurende die Bloemfonteinse Taalkongres van 1 en 2 Julie 1909, waartydens die *Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* gestig is, saamgesnoer tot voordeel van die voorstanders van sowel Hollands as Afrikaans. In die openingsrede van die kongres verwys dr. J. Brill na artikel 2 van die Statute (ZAATLK 1911:23) en merk op dat die Akademie

... haar poorten wijd genoeg wil openen om zowel de voorstanders van 't Nederlands als die van 't Afrikaans binnen haar muren te verenigen.

Vir generaal Hertzog was daar veral twee redes vir die ontstaan van die Akademie. Hieroor spreek hy hom uit tydens die sestiende jaarvergadering, gehou in die Konferensiesaal van die Uniegebou op Saterdag 24 September 1927 (Malherbe 1927c:102):

[D]ie eerste daarvan is om 'n **gesonde nasionale rigting en leiding te gee aan die pas ontluikende literatuur en kuns van ons jong volk**; en die tweede [sic]⁷ gedagte was dat ons onself as geheel afsonderlike volk, met eie taal en eie toekoms, ook moes laat gelde.

(Ek benadruk.)

Hertzog was Minister van Onderwys in die Oranjerivier-Kolonie en het in hierdie hoedanigheid 'n onderwyswet deurgeloods waarvolgens al die leerlinge hul onderrig deels in Hollands en deels in Engels moes ontvang. Baie Engelssprekendes was kwaad omdat hulle Hollands moes leer. Drie skoolinspekteurs het hulle vernet teen hierdie bepaling en is afgedank. Na aanleiding van sekere woorde wat generaal Hertzog sou gebruik het in vraetyd nadat hy op 26 Augustus 1910 'n politieke vergadering op Fauresmith toegesprek het, stel Fraser, een van die inspekteurs, 'n lasteraksie teen Hertzog in. Die uitspraak is op 2 November 1911 gelewer. Fraser het die saak op tegniese gronde gewen, maar Hertzog het geweldige steun gekry van Hollands- en Afrikaansgesindes. 'n Openbare insameling is van stapel gestuur om Hertzog se regs-koste te dek en ná aftrek van alle onkoste het daar sowat £1200 oorgebly. Hierdie bedrag wou generaal Hertzog aan die volk terugskenk.⁸

7 Die spelling van die woord het mettertyd verander. Voortaan sal daar nie met [sic] te kenne gegee word dat woorde soos "tweede" of "twedens" verouderde spelvorms is wat so in die bronne voorkom nie. Ook afkortings soos "bv." (byvoorbeeld) en "FAK" (Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings) word slegs weergegee as die verouderde "b.v." en "F.A.K." waar dit in aanhalings verskyn.

8 Raadpleeg in verband hiermee die bronne gemeld in voetnota 6 op bladsy 14.

2.2.2 ONTSTAAN VAN DIE HERTZOGPRYS – DIE HERTZOG-TAALFONDS

Die eerste Akademiëpublikasie waarin generaal Hertzog se donasie gemeld word, is die notule van die *Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* se vierde jaarvergadering, gehou op 4 en 5 Julie 1913 in die Stadsaal te Pietermaritzburg, Natal. Die Sekretaris, prof. dr. G. Knothe,⁹ meld in sy verslag (ZAATLK 1913b:21):

Generaal Hertzog heeft mij verzocht de volgende zaak voor de aandacht van de Akademie te brengen. Van het geld, dat in verband met de Hertzog-Fraser-zaak voor hem ingezameld werd, zijn er omtrent £1200 overgebleven. Gaarne zou hij van de Akademie willen vernemen, op welke wijze dit geld het best, in verband met de Akademie, gebruikt zou kunnen worden.

Die saak is verwys na die Akademieraad en op hulle aanbeveling word tydens hierdie vierde jaarvergadering die volgende **besluit** geneem (ZAATLK 1913b:22):

Naar aanleiding van de mededeling door de Sekretaris, Dr. Knothe, gedaan, betuige deze Vergadering aan Generaal Hertzog hare hoge waardering en hartelike dank. Verder doe zij de aanbeveling, dat een Hertzog-fonds worde gesticht, onder beheer van de Z. Afr. Akademie, waarvan de renten zullen worden besteed voor de aanmoediging en verspreiding van nationale lektuur, geschiedkundige zowel als belletristiese [sic].¹⁰
[Ook aangeteken as Besluit 3/1913 in ZAATLK 1913b:15]

Tot auditeurs worden benoemd Professoren [N.J.] Brümmer en [W.E.] Malherbe.¹¹

Generaal Hertzog is tevrede met hierdie reëling, maar gee in 'n brief, gedateer 6 November 1913 (KOR 2/2), te kenne dat hy liever nie sy naam aan die fonds gekoppel wil hê nie. Tog is dit amptelik ingestel as die Hertzog-taalfonds.

9 Knothe was die eerste Akademiesekretaris en het dié pos beklee vanaf 1910 tot Julie 1916.

10 Die woord “bellettrie” en “bellettristies” is aanvanklik gespel sonder die dubbele “t”. Aangesien hierdie woorde meermale in aanhalings voorkom, sal dit telkens gespel word soos in die bron self, en sal die aandag nie elke keer op die vroeëre spelling van die woord gevestig word nie. In die 1960/1961-Hertzogprys-prosedureveranderinge is die spelling van die woord soos vroeër opgeneem in die Hertzogprysprosedure, amptelik verander vanaf “bellettristiese” na “bellettristiese” (kyk punt 4 van bylaag S op bladsy 648).

11 Die voorletters word nie verskaf nie. Volgens *Jaarboek IV (1913)* waarin die notule opgeneem is, was daar in daardie stadium drie Malherbes betrokke by die Akademie: prof. dr. D.F. Malherbe, prof. W.E. Malherbe en dr. W.M.R. Malherbe (ZAATLK 1913b:6). In *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:45) en *Jaarboek VI (1915)* (ZAATLK 1915:38) word egter genoem dat N.J. Brümmer en W.E. Malherbe tydens die vyfde jaarvergadering (1914) tot ouditeurs benoem is, en tydens die sesde jaarvergadering (1915) herkies is. Die afleiding kan dus gemaak word dat dit W.E. Malherbe was wat ook aanvanklik, tydens die vierde jaarvergadering (1913), tot ouditeur benoem is saam met N.J. Brümmer.

Persone met dieselfde van, byvoorbeeld die verskillende Malherbes, word voortaan deur middel van hulle voorletters van mekaar onderskei.

In die holograaf *Notulen van de Raad van de Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst 1911-1922* verskyn onder andere die notule van 'n Akademierraadsvergadering wat die volgende jaar – op Donderdagoggend 2 Julie 1914 – in “de Raad Zaal”, Bloemfontein, gehou is. In die notule maak Knothe, die Akademiesekretaris, melding van “de Geschenk van Generaal Hertzog” (ARN 1914: 2 Julie – in ZAATLK s.j. a):

Wordt gelezen brief van de Firma Brebner & Reitz vermelden de geschenk van Generaal Hertzog van £1200 (Hertzog-fonds). Wordt besloten om van deze schenking mededeling te doen aan de jaar-vergadering [sic] de Akademie met aanbeveling om de hartelike dank der Akademie aan Generaal Hertzog aan te bieden.

Die volgende dag, Vrydag 3 Julie 1914, word die Akademierraadsverslag ter tafel gelê en bespreek tydens die vyfde jaarvergadering (gehou in die Appèlhof, Bloemfontein, op 2, 3 en 4 Julie 1914). In hierdie verslag word by punt 3 met betrekking tot die Hertzogskenking gesê (ZAATLK 1914:27-28):

Generaal Hertzog heeft goedgunstiglik gevolg gegeven aan de wenk van de Akademie bevat in Akad. Besluit No. 3/1913, en de som van £1200, het overblijfsel van het geld, dat in verband met de Fraser-Hertzog-zaak voor hem ingezameld werd, onder het beheer van “de Uitvoerende Raad van de Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst” ... beplaatst.

'n Deel van die notariële ooreenkoms word in die Akademierverslag aangehaal (ZAATLK 1914:28). Die **volledige, oorspronklike ooreenkoms** sien soos volg daar uit (Reitz 1914:1-5):

Protokol No. 30
Johan N. P.

ZIJ HET AAN ALLEN KENNELIK:

Dat op heden den *27ste* dag van Mei in het jaar 1914 voor mij JOHANNES HENDRICUS BRAND BEITZ, van Bloemfontein, Notaris Publiek op wettig gezag behoorlik beëdigd en toegelaten en in de tegenwoordigheid van de ondergetekende getuigen persoonlijk zijn verschenen JAMES BARRY MUNNIK HERTZOG, Advokaat, wonende te Bloemfontein hierinlater Komparant ter ener zijde genoemd en GERHARD KNOTHE, Professor aan het Grey Universiteits Kollege te Bloemfontein, in zijn capaciteit als Sekretaris der "ZUID AFRIKAANSE AKADEMIE VOOR TAAL LETTEREN EN KUNST", zijnde daartoe behoorlik benoemd door Akademie Besluit van 6 Julie 1910 (Jaarboek I.p.55) gecertificeerd copij waarvan tans in mijn protokol berust.

En de Komparanten verklaarden, dat aangezien er een zeker bedrag bijeengebracht is geworden door het publiek met het doel de rechterlike kosten van Komparant ter ener zijde in zekere zaak tegen hem gebracht door WILLIAM FRASER, daarmee te betalen.

En aangezien er een gedeelte van zodanig bedrag is *de som van twaalf Honderd Ponden bedragende* overgebleven, hetwelk voortaan bekend zal zijn als het Hertzog Taal Fonds en gebruikt en besteed zal worden als hierinlater vermeld.

En aangezien gemelde Komparant ter ener zijde begerig is de uitbreiding van de Afrikaanse Taal in Zuid Afrika te bevorderen.

En aangezien het verder wenselik is zodanig Fonds en alle andere Fondsen of eigendommen, die voor zodanig of hetzelfde doel verkregen mochten worden, onder het beheer van zekere Kuratoren te plaatsen en de werkzaamheden plichten en funkties van zulke Kuratoren te bepalen en vast te stellen;

Zo

- 2 -

Zo wordt dit dokument getekend als een Akte van Overeenkomst voor het voormelde doel en onder de volgende termen en kondities, dat is te zeggen:-

1. Ten einde de doeleinden hierin te voren vermeld te bereiken, zal gemeld Fonds beheerd worden door de Uitvoerende Raad van de "ZUID AFRIKAANSE AKADEMIE VAN TAAL LETTEREN EN KUNST", of in geval dit lichaam mocht ontbonden worden of ophouden te bestaan, dan en in zulk geval zal gemeld Fonds en de plichten, werkzaamheden en funkties daaraan verbonden, beheerd en ondernomen worden door de gezamenlike Moderaturen van de Nederduits Gereformeerde Kerk de Gereformeerde en de Hervormde Kerk van Zuid Afrika *in den Oranje Vrij Staat.*

2. Dat de Kuratoren in de ~~laastvolgende~~ ^{laatstvolgende} paragraaf vermeld het recht en de macht zullen hebben om:-

- (a) Het hierintevoren gemeld bedrag en alle andere en verdere bedragen die van tijd tot tijd kunnen of mogen bijeengebracht of ontvangen worden voor het zelfde doel waarvoor dit Fonds gesticht is geworden, te administreren.
- (b) Alle roerende of onroerende eigendommen, die verkregen mogen worden, hetzij bij koop, verruiling, geschenk of legaat, of op welke wijze dan ook, voor gemeld doel te beheren.
- (c) Alle Akties, rechten en belangen aan gemeld Fonds toebehoorende, hetzij tans bestaande of nog te worden verkregen, met volle macht aan zulke Kuratoren in en met betrekking tot het hierbij gestichte fonds zaken te drijven of te verdedigen verder vast eigendom te verkrijgen, hetzij door te kopen of te huren of anderszins zo nodig hetzelfde te hypothekeken of te verkopen en transport

Handwritten signature and initials

12 In Hertzog se eie aanbevelings aangaande die prys (KOR 2/2: 6 November 1913 – byvoegsel), word as plaasvervangerkurator slegs die gesamentlike moderatuur van die Nederduits Gereformeerde Kerk en die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika genoem. Die amptelike skenkingsakte spesifiseer ook die Hervormde Kerk, en daar word bygevoeg “*in den Oranje Vrijstaat*”.

- 3 -

port te nemen of te geven zoals volgens Wet verlangd mocht worden en voornamelik de renteh, die door gemeld fonds gewonnen mochten worden jaarliks, na aftrek van enige kosten van administratie daaraan verbonden bij wijze van een prijs of erebeloning te schenken aan de schrijver~~de~~ of schrijfster van het beste letterkundige werk van belletristiese aard in de Afrikaanse Taal, onderworpen aan de hierinlater bevatte kondities; en verder, enige kontrakten aan te gaan als van tijd tot tijd nodig mocht blijken voor de behoorlike uitvoering van de doeleinden van het Fonds; het Kapitaal van het Fonds op goede sekuriteit te beleggen van vast landelike eigendom, Prokureurs of Agenten te benoemen voor het bovengemelde doel en in 't algemeen te doen of te laten doen alles dat nodig geacht mocht worden voor de behoorlike vervulling van de doeleinden van het Fonds.

Gemelde prijs of erebeloning zal geschonken en uitgelooft worden met het oog op en onder de volgende kondities, die stiptelik door de Kuratoren nagevolgd zullen moeten worden:

- (a) Alle letterkundige produkten zoals bovengemeld zullen in de maand Desember van elk jaar ingezonden worden aan zodanig persoon of personen als door de Kuratoren mocht of mochten benoemd worden.
- (b) Alleen werk van de eerste rang zal beloond worden. Indien werk van een mindere rang ingehandigd wordt zal er in dat jaar geen prijs uitgelooft worden, maar enige renten dan in handen zullen terugvallen ter versterking van het Kapitaal.

(c)

- 4 -

- (c) Ingeval het werk van twee of meer schrijvers van gelijke waarde bevonden mocht worden, zullen de renten dan in handen, onder zulke gelijkwaardige schrijvers evenredig verdeeld worden.
- (d) Ingeval er gedurende vijf aaneenvolgende jaren geen bekroonbaar werk voortgebracht of in gezonden mocht worden, dan kunnen en mogen de Kuratoren een deel van de opgelopen renten, de helft echter niet te boven gaande, gebruiken voor de bekendmaking en verspreiding van Afrikaans - Hollandse Lektuur.
- (e) De beslissing der Kuratoren met betrekking tot de toekenning van het geld zal finaal zijn.

Ingeval omstandigheden ontstaan, die het noodzakelijk maken in de opinie der Kuratoren deze Akte te veranderen of ervan bij of af te doen, zullen de Kuratoren daarover met gemelde Komparant ter ener zijde raadplegen en ingeval gemelde Komparant ter ener zijde mocht komen te overlijden, dan zullen de Kuratoren het recht hebben zodanige veranderingen, amendementen of bijvoegingen te maken, als zij best mogen achten om gevolg te geven aan de wens van de stichter van het Fonds, onder dien verstande echter, dat elk besluit met betrekking tot zodanige verandering, amendement of bijvoeging eenparig zal zijn.

En gemelde GERHARD KNOTHE verklaarde ten behoeve van gemelde Akademie gemeld Kuratorschap te aanvaarden onder de kondities en bepalingen hierin vervat en verbindt zich deze stiptelik te zullen volgen en uitvoeren.

Aldus

- 5 -

Aldus gedaan en getekend te Bloemfontein op den dag
maand en datum voornoemd in de tegenwoordigheid van
de getuigen DIRK VOS VAN DE WALL en ANNA SUSANNA
MEYER, beide van Bloemfontein.

ALS GETUIGEN:

D. S. Meyer.

D. Vos van de Wall

QUOD ATTESTOR

NOTARIS PUBLIEK

In *De Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst se Jaarboek VI (1915)* (ZAATLK 1915:49-52) en *Bulletin I(2)* (ZAATLK 1923b:3-4) word die *Akte van Overmaking of Schenkingsbrief*, soos dit onderskeidelik genoem word, weergegee. Nienaber haal in sy publikasies *Die Hertzogprys vyftig jaar* (1965a:16-18) en *Die Hertzogprysfonds* (1968:88-91) die *Akte van Overmaking* net so aan uit *Jaarboek VI* (ZAATLK 1915:49-52). Ook Adriaan Coetser gee in sy proefskrif *Kriteria by Hertzogprystoekennings vir poësie* die dokument weer soos opgeneem in die jaarboek (1989:56-58). In 'n *Nuusbrief*-artikel "Die Akademie-argief en museum" (SAAWEK 1966a:11) word beweer:

Alle waardevolle dokumente, geskrifte ens. wat betrekking het op die Akademie se geskiedenis word versamel. Een van die besonder waardevolle dokumente in die argief is die oorspronklike *Skenkingsakte* waarkragtens genl. Hertzog die Hertzog-prysfonds formeel aan die Akademie in Mei 1914 oorhandig het.

By nadere ondersoek blyk dit dat die dokument waaroor die Akademie beskik en waarvan die inhoud op 'n paar woorde en spelwyses na, ooreenkom met dié in die jaarboek, **egter nie die oorspronklike dokument self is nie, maar 'n gesertifiseerde afskrif van die oorspronklike dokument:**

- boaan die Akademie se afskrif kom die volgende woorde voor: “Ik certificeer dat het Origineel van het kontrakt versegeld is met zegels ter waarde van 2/-”, geteken deur J.H. Brand Reitz as Notaris Publiek;
- oral waar handgeskrewe inligting by die dokument gevoeg is, het slegs Reitz geparafeer;
- aan die einde van die dokument is die name van die vier getuies getik (D.V. van de Wall, A.S. Meyer, J.B.M. Hertzog en G. Knothe), met net Reitz wat as *Notaris Publiek* self geteken het;
- seëls ter waarde van 7/- is op die dokument geplak;
- heel aan die einde van die dokument verskyn die volgende woorde: “Voor copij conform Bloemfontein den 28sten Mei 1914”;
- hierna teken twee van die reeds genoemde getuies, naamlik Dirk Vos van de Wall en Anna Susanna Meyer. Reitz bevestig ook met sy handtekening dat dit 'n **kopie** is.

Hertzog se handtekening kom nêrens op hierdie dokument voor nie.

Die oorspronklike skenkingsakte, wat bewaar word in Reitz se Protokol (No. 30) in die Vrystaatse Argief, Bloemfontein, sien soos volg daar uit:

- dit bevat uiteraard nie die woorde boaan wat te kenne gee dat dit 'n afskrif is nie, maar wel die seël ter waarde van 2/- wat die oorspronklike kontrak vergesel en waarna daar verwys word in die afskrif;
- alle handgeskrewe inligting is telkens geparafeer deur ál vier getuies, naamlik Knothe, Hertzog, Van de Wall en Meyer, met Reitz as *Notaris Publiek*;
- aan die einde van die dokument verskyn nie die getikte name van die getuies nie, maar wel elkeen se handtekening self – ook dié van Hertzog.

Op 15 Mei 1954 het die Assistent-sekretaris, F.J.H. Barnard, 'n afskrif van die “oorspronklike skenkingsbrief” aan P.J. Nienaber gestuur. Volgens die Akademieafskrif van die Mei-brief het Barnard dit foutiewelik na P.J. Nienaber in plaas van G.S. Nienaber gestuur, maar belangrik is dat dit nié 'n afskrif van die oorspronklike skenkingsakte was nie, want dié is in die Vrystaatse Argief, Bloemfontein. (LK 1/5.)

Waar die Akademieraad aanvanklik aanbeveel dat die rente van die Hertzogfonds bestee moet word aan die aanmoediging en verspreiding van nasionale lektuur – geskiedkundig sowel as belletristies, **bepaal die uiteindelijke ooreenkoms dat die geld geskenk word aan die skrywer**

of skryfster van die beste letterkundige werk van belletristiese aard in die Afrikaanse taal.
Die Uitvoerende Raad van die Akademie tree op as kurator van die fonds.

Tydens die Vrydag 3 Julie 1914-jaarvergaderingbespreking van die Akademierraadsverslag (ten opsigte van die Akademie se vyfde bestaansjaar), stel die visevoorsitter, prof. A. Moorrees, die volgende voor (ZAATLK 1914:36):

De Sekretaris worde opgedragen aan Generaal Hertzog de hartlike dank der Akademie aan te bieden.

Dr. F.V. Engelenburg sekondeer die voorstel en

... legde nadruk op de lofwaardige motieven welke de schenker bewogen hadden om de balans van 'n door 't publiek als geschenk voor Generaal Hertzog gekollekteerd fonds, af te zonderen voor doeleinden van volks-belang. Hij sprak de hoop uit, dat de Akademie 't vertrouwen waardig zou blijven en haar taak als kurator over 't Hertzog-fonds zou vervullen in de door de hooggeachte schenker bedoelde geest.

Het voorstel wordt bij akklamatie aangenomen.

Engelenburg wys daarop dat dit nodig sou wees om die Akademie se aanvaarding van die Hertzogskenking by wyse van formele besluit goed te keur. Hy stel derhalwe voor:

Deze Jaarvergadering der Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst, kennis genomen hebbende van een schenkings-oorkonde, opgesteld onder medewerking van Generaal Hertzog en Dr. Knothe inzake aanvaarding, door de Zuid-Afrikaanse Akademie van zeker Hertzog-Taal-Fonds; besluit om haar goedkeuring te geven aan de aanvaarding, door Dr. Knothe, namens de Akademie voornoemd, van gezegde schenking door Generaal Hertzog.

Dr. W.M.R. Malherbe sekondeerde, en ook dit voorstel werd unaniem aangenomen.

Bogenoemde twee voorstelle vind neerslag in onderskeidelik Besluit 3/1914 en 5/1914 (ZAATLK 1914:16).

Die eerste finansiële verslag wat blyke gee van die £1200 wat generaal Hertzog aan die Akademie geskenk het, is die Akademiesekretaris, Knothe, se 1913/14 verslag soos voorgelê aan die vyfde Jaarvergadering (ZAATLK 1914:45).

2.3 HOUDINGS TEENOR DRAMA EN/OF TONEEL, ASOOK BETROKKENHEID DAARBY TYDENS DIE BEGINJARE VAN DIE AKADEMIE

Die Akademierraad is aangestel as kurator van die Hertzog-taalfonds met die opdrag om ’n jaarlikse prys uit te loof vir die beste letterkundige werk van belletristiese aard in Afrikaans. In die skenkingsakte word melding gemaak van “[a]lle letterkundige produkte” (kyk bladsy 20) – dus sou ook dramatekste bekroon kon word.¹³ Aangesien drama ’n hibridiese medium is, spreek dit vanself dat dit belangrik is om te weet wat die Akademiestandpunt met betrekking tot drama in die breë, insluitende toneelopvoerings, was.¹⁴

Die waarde en bevordering van toneelopvoerings was met die stigting van die Akademie ’n kontensieuse kwessie. Op 30 Junie 1909, ’n dag voor die aanvang van die Taalkongres op 1 en 2 Julie 1909 in Bloemfontein, waartydens die *Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* gestig is, vergader die *Voorlopig Komité* in die *Gedenksaal van de Ned. Herv. Kerk, St. Johns Straat*. Die notule van hierdie vergadering (ZAATLK 1911:11-17) bevat onder andere die *Ontwerp Statuten* (gewysigde Konsepstatute) wat aan die kongres voorgelê sou word. Artikel 3 van die Statute gee blyke van die maniere waarop die Akademie beoog het om sy doel te bereik. Drie daarvan wat ter sake is om die houding van die Akademie t.o.v. drama- en toneelbevordering vas te stel, was die volgende:

- (c) ’t uitschrijven van prijsvragen; het aanmoedigen, uitgeven en ’t geldelik steunen van de uitgave van oorspronklike of vertaalde werken, geschriften en liederen;
- (e) in overleg met bestaande verenigingen of maatschappijen te zorgen voor de bekendstelling, beoordeling, en verspreiding van geschikte lektuur en van schooluitgaven;
- (f) ’t regelen van leesgezelschappen, ’t houden van openbare voordrachten en van populaire voorlezingen over vragen van de dag en **dramatiese voorstellingen**.
(Ek benadruk.)

Tydens die Voorlopige Komitee se bespreking van hierdie beoogde aksies, het die Afrikaans-Hollandse toneel ter sprake gekom (ZAATLK 1911:14):

13 Dit was ’n implisiete moontlikheid, maar eers vir die 1919/1920-Hertzogprys was dit duidelik dat dramatekste wel beoordeel is (kyk bladsy 70-73).

14 **Vanaf 1928** is poësie, drama en prosa om die beurt bekroon met die Hertzogprys (kyk bladsy 123). Die Akademiestandpunt met betrekking tot drama en die bekroning daarvan het in die vroeg negentigerjare weer ter sprake gekom toe probleme ondervind is met die vind van bekroonbare dramatekste. Daar is besluit om die siklus te versnel indien daar geen bekroningswaardige dramatekste is nie (kyk bladsy 507), maar hierdie besluit is later herroep (kyk bladsy 509).

Verskillende sprekers wezen er op wat door het toneel in de laatste jaren ter bevordering van de hollandse taal gedaan werd. De transvaalse [sic] afgevaardigden¹⁵ wilden graag bij alinea f de woorden: “de bevordering van dramatiese voorstellengen” [sic] bijgevoegd hebben. Dit voorstel werd echter hevig bevochten door Prof. [Lion] Cachet en Ds. [D.S.] Botha, zodat de vergadering besloot van dit punt af te stappen.

Die verslag van die Voorlopige Komitee aangaande die Statute kom tydens die aandsitting van die Taalkongres op 2 Julie 1909 aan die orde.¹⁶ Weer eens word ’n toevoeging by artikel 3(f) voorgestel, naamlik “het bevorderen van de opvoering van dramatiese stukken” en dit ontlok opnuut ’n bespreking, soos volg weergegee in *Jaarboek 1 (1910)* (ZAATLK 1911:49-50):

HET DRAMA

Prof. L. [Lion] Cachet betreurde de toevoeging waardoor het de plicht werd van de Akademie om het opvoeren van dramatiese stukken te bevorderen, hetgeen door sommigen in strijd met Gods Woord werd geacht.

Ds. [N.J.] Brümmer lichte toe, dat deze toevoeging was gedaan met het oog op bestaande toneel-gezelschappen. De kommissie had gedacht dat het beter was om kontrole te krijgen over die opvoeringen. De Akademie zou waarskynlik self geen stukken opvoeren, maar zou het recht hebben veto uit te brengen.

Ds. [A.J.] Louw (Heidelberg) verklaarde zich teen die toevoeging. Het schein hem dat zij niets zouden winnen met die toevoeging omtrent “bevordering” van dramatiese uitvoeringen. Naar zijn opinie zouden die woorde “kontroleren” of “regelen” beter zijn.

Ds. [D.S.] Botha was het eens met die vorige sprekers; als er stond “waken teen het opvoeren van ongepaste stukken,” zou hij er nog vrede mee kunnen hebben.

Die voorzitter [prof. A. Moorrees] zeide dat het geheel afhing van

DE KEUS DER STUKKEN

of het theater goed of slecht zou werken. Die vraag was echter of het niet beter was om een gezonde opvoering van goede stukke te bevorderen. Men zou toch altijd een zekere voeling kunnen houden. Hij was niet zeer entoesiasties op dit punt, maar meende toch dat het niet buiten die werkkring van die Akademie lag die bestaande stroming in die richting in een goede baan te brengen.

15 Daar was twaalf afgevaardigdes: vier uit die Kaapkolonie, vier uit die Oranjerivierkolonie (Vrystaat) en vier uit die Transvaal. Die Transvaalse afgevaardigdes was ds. H.D. van Broekhuizen en prof. G. Besselaar (albei van die Afrikaans-Hollandse Taalvereniging in Pretoria), en mnr. Gustav S. Preller (*De Volkstem*, Pretoria). Adv. N.J. de Wet, wat vroeër tot lid van hierdie Kommissie verkies is, was afwesig, en sy plek as vierde Transvaalse afgevaardigde is ingeneem deur prof. Lion Cachet van die Gereformeerde Kweekskool te Potchefstroom (ZAATLK 1911:11 en 19).

Soos later blyk, sluit die verwysing na die “transvaalse afgevaardigden” egter nie die mening van Cachet in nie.

16 Daar word genoem dat geen wysigings van ingrypende aard voorgestel is nie, en dat die vernaamste verandering die verval was van artikel 4 met betrekking tot lede.

Ds. [H.D.] van Broekhuizen zeide dat niet moest vergeten worden dat er zo iets als geheiligde “kunst” bestond en dat ons volk daartoe opgevoed moest worden. Sommige mense hadde behoefte om dit kunstgevoel te ontwikkel. Hij zou sich er echter mee kunnen verenigen om aan te bevelen aan die Akademie om dit punt te laten wegvallen.

Na een langdurige diskussie waaraan nog werd deelgenomen door Adv. [W.J.] van Zijl, Prof. [A.] Francken¹⁷ en Dr. [G.] Knothe, werd het voorstel van Ds. van Broekhuizen aangenomen en besloot het kongres geen aanbeveling op dit punt te doen.¹⁸

Die bevordering van **toneelopvoerings** word dus nie goedgekeur nie. Ook geen aanmoediging tot die skryf van **dramas** ontvang aandag nie. Uit die bespreking blyk dit duidelik dat sommige lede die aktiewe bevordering van “dramatiese uitvoerings” as botsend met die Bybel beskou het.

Tydens die opening van die Taalkongres op 1 Julie 1909 word ’n brief voorgelees van president M.T. Steyn, wat nie self teenwoordig kon wees nie. Hierin spreek hy die bede uit dat een van die resultate van die kongres sal wees

... dat die baanbrekers van onze literatuur, en van die schone kunste zullen aangemoedig word, en verder, dat die sluimerende talenten – die, naar ik overtuigd ben, nog in Zuidafrika zijn, zullen word opgewekt – talenten die door middel van proza, poësie en penseel aan die wereld zullen verkondigen, wat ’t Afrikaanse volk, dat zo veel heeft geleden en zijn lijden met zo veel blijmoedigheid draagt, diep in zijn hart gevoelt. Aldus zal ’n heerlike literatuur geschapen word, waarop ’t zuidafrikaanse volk in latere jare trots zal zijn (ZAATLK 1911:27).

President Steyn noem slegs die kategorieë prosa en poësie, maar nie drama nie. Engelenburg, daarenteen, maak wel die volgende jaar melding van “dramatiese, liriese en epiese literatuur” in sy dankwoord tot die openingsrede van adv. F.S. Malan tydens die eerste jaarvergadering van *De Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst*, gehou op 6 en 7 Julie 1910 in die *Zaal van die Wetgevende Raad* in Bloemfontein (ZAATLK 1911:72).

17 In 1911 is die Toneelvereniging van die Grey-Universiteitskollege (GUK) in Bloemfontein gestig. Prof. A. Francken het dit jare lank besiel (Binge 1969:102).

18 Besselaar verwys ook na die Stigtingsvergadering van die Akademie waartydens die menings verdeeld was (1914:95):

[S]ommigen waren tegen drama en toneel, anderen alleen tegen toneel. Het is de aloude kwestie van VONDEL met de Kerkeraad, van COSTER’S Akademie, van JOHANNES VENATOR en zoveel anderen.

Ook Harm Oost verwys na Vondel in sy verdediging van die teater (Eloff 1910:14-15).

Die Statute wat goedgekeur is by die Bloemfonteinse Taalkongres,¹⁹ word tydens hierdie jaarvergadering bespreek. Gustav Preller raak weer die saak aan van dramatiese kuns as een van die middele om die doel van die Akademie te verwesenlik,²⁰ en 'n bespreking volg (ZAATLK 1911:58):

Mnr. Preller stelt voor, dat tussen alinea's [3] c en d de volgende nuwe alinea word ingevoeg, n.l.: "Zoveel mogelijk bevorderlik te zijn aan de stichting of 't voortbestaan van 'n nasionaal Zuid-Afrikaanse dramatiese kunst."

Adv. [N.J.] de Wet is van mening, dat volgens art. 8 van de Statuten zodanig voorstel alleen na voorafgaande schriftelike kennisgeving van vier weke aan de sekretaris kan word ingediend.

Ds. Botha wijst er op, dat men zich op 't Bloemfonteinse Taalkongres zeer sterk over dit punt heeft uitgelaten. Hij zou graag willen zien, dat geen nuwe alinea bygevoeg word.

Adv. Malan deelt de zienswijze van Ds. Botha.

Prof. Francken meent, dat er in alinea c een achterdeurtje is opengelaten. "De kunst in 't algemeen" sluit zijns inziens de dramatiese kunst in.

Artikel 3(c) van die Statute, soos aangeneem tydens die Taalkongres en waarna Francken hier verwys, kom waarskynlik (kyk voetnota 19 op bladsy 28) ooreen met die bewoording daarvan volgens *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:10), naamlik dat die Akademie poog om sy doel te bereik deur, onder andere,

... 't uitschrijven van prysvragen; het aanmoedigen, uitgeven en 't geldelik steunen van de uitgawe van oorspronkelike of vertaalde werke, geskrifte en liederen, en bevordering van de kunst in het algemeen.

Die *Ontwerp Statuten* se artikel 3(c) (kyk bladsy 25) is dus uitgebrei deur die byvoeging dat kuns in die algemeen bevorder sal word.²¹ Dr. W.J. Viljoen stem tydens die jaarvergaderingsbespreking saam met Francken en sê hy glo nie dat daar iets in die Statute is wat die dramatiese kuns uitsluit

19 'n Kopie hiervan kon nie bekom word nie en is nie in Akademiepublikasies te vind nie.

20 Preller se werksaamhede in Pretoria het in 1906 gelei tot "die stigting van die Afrikaans-Hollandse Toneelvereniging (A.H.T.V.) met die doel om 'te ywer vir die stigting en versterking van een nasionaal Afrikaans-Hollandse Toneel en sodoende die landstaal en volksopvoeding te bevorder'" (Kannemeyer 1984:97).

21 In *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:11) en *Jaarboek VI (1915)* (ZAATLK 1915:9-10) bepaal artikel 3(f) van die Statute nie meer dat "dramatiese voorstellings" bevorder sal word, soos voorgestel in die Ontwerpstatute (kyk bladsy 26) nie. Dieselfde geld vir die afskrif van die Statute wat op 2 Maart 1917 deur Brebner en Reitz aan die Akademie gestuur is (KOR 3/1).

nie. Preller spreek egter sy innige spyt uit dat die toneel onder die dekmantel van “kuns” in die Statute opgeneem is.²²

Generaal Hertzog maak tydens die bespreking ’n opmerking waaruit blyk dat hy die drama, ook as literêre kategorie, belangrik ag: hy gee sy spyt te kenne

... dat er voor de dramatische kunst, de edelste, mooiste en verhevenste vorm van de letterkunde geen voorziening gemaakt is.

In ds. J.D. Kestell se uitspraak onderskei hy tussen toneelopvoerings en dramatekste. Hy sê

... dat er vele mensen zijn, die niet naar de schouwburg gaan maar toch dramatische stukken met graagte lezen. De dramatische stukken zijn naar zijn menig [sic] slechts ’n onderdeel van de letterkunde in ’t algemeen.

Op voorstel van ds. Botha word besluit om van hierdie punt af te stap.

Ander paragrawe van die Statute het ook tydens hierdie eerste jaarvergadering ter sprake gekom, onder andere artikel 7(3) in die 1909-*Ontwerp Statuten* wat lui:

De Reklame-kommissie beijvert zich in ’t opsporen, bekendstellen en verspreiden van boeken, tijdschriften, liederen, enz., welke de Hollands-sprekende bevolking van nut kunnen zijn, en, waar mogelijk, om de uitgave of vertaling ervan te bewerkstelligen.

Tydens die jaarvergadering is die volgende voorgestel (ZAATLK 1911:56):

22 In 1913 doen Knothe, die Akademiesekretaris, by Preller navraag in verband met die moontlike affiliasie van die *Afrikaanse Hollandse Toneelvereniging* by die Akademie. Preller antwoord in ’n brief gedateer 4 Junie 1913 (KOR 2/1)

... dat ’t bestuur ervan aanvankelik zeer ongeneig zich betoonde, aangezien de op- en aanmerkingen over ’t toneel bij die stichting van de Akademie door leden van de Akademie, maar dat men sedert tekenneer gegee gewillig te zijn affiliasie in overweging te nemen, en dat hieromtrent later rapport kan worden tegemoet geeien.

Hierdie vereniging se naam kom egter nie voor in die lys van *Geaffilieerde Vereniginge* wat telkens voorin die *Jaarboek* verskyn nie, byvoorbeeld *Jaarboek IV (1913)* wat die 1913-werksaamhede dek nie (ZAATLK 1913b). Die bestuur het waarskynlik téén affiliasie besluit.

In Art 6(3)²³ leze men “verspreiden” in plaats van “verspreiding” en na “liederen” worden de woorden “muziek en dramatiese kunstwerke” ingevoegd.

By die bespreking van hierdie artikel word slegs melding gemaak van uitsprake in verband met die naam “Reklame-kommissie” en niks met betrekking tot die voorstel nie. Die Statute soos dit later verskyn in *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:13) gee blyke daarvan dat hierdie artikel nie verander is nie, want die bewoording daarvan is soos dié in die *Ontwerp Statuten*.²⁴ Die 1910-voorstel vir die bevordering van “muziek en dramatiese kunstwerke” is dus nie aangeneem nie.

Soos by die Taalkongres, lei die bespreking tydens die eerste jaarvergadering nie tot ’n besluit ter aktiewe ondersteuning van spesifiek toneel nie. Drama as literêre kategorie word as onderdeel van letterkunde in die algemeen beskou.

Harm Oost, skrywer van *Ou’ Daniel* (1906), die “eerste sosiale probleemdrama in Afrikaans” (Antonissen 1964:125), lewer in ’n brief aan *De Volkstem* op 6 Julie 1909, die dag waarop die eerste jaarvergadering ’n aanvang geneem het, skerp kritiek op die Akademie se houding:

Wie verwacht had dat de Akademie voor taal, Letteren en Kunst ons Nationale Toneel ten steun zou sijn, heeft zich deerlik teleurgesteld gezien. Genoemde liggaam zal eerder een bedreiging dan een bescherming blyken voor onze toneel-beweging.

Die volgende dag, op Donderdagmiddag 7 Julie 1910, lewer Jan F.E. Celliers tydens hierdie eerste jaarvergadering ’n lesing met die onderwerp “Is kunst ’n weelde-artikel?” Hieruit blyk sommige mense se afkeurende houding teenoor toneel, asook Celliers se siening dat die verhouding tussen enersyds toneel, en andersyds die kerk, maatskaplike waardes, volksopvoeding en taalbevordering, ten goede uitgebou moet word (ZAATLK 1911:91-92):

Sou ons toneelspeel-kunst ’n weelde-artikel mag noem? Sommige mense gaan te’ en die toneel in, pleit selfs v’r afskaffing daarvan. Dit sou hul tog seker nie doen nie als hul daar niks meer in sien als ’n weelde-artikel. Nee, hul pleit daarte’ en omdat hul daarin ’n werklike en tastbare invloed ten kwade sien.

Die vraag is, gaat daar nie ook ’n praktiese invloed ten goede van die toneel uit?

In die ou dage het die kerk so gedenk, en het daar ook werk van gemaak. Die kerk het gezien hoe ’n grote aantrekkelikheid daar was in toneelvoorstelling uit die heidense

23 In hierdie verslag word artikel 5(a), (b) en (c) van die Ontwerpstatute genommer 4(a), (b) en (c), artikel 7(3) word 6(3), en artikel 8 en 10 word onderskeidelik 7 en 9 (ZAATLK 1911:55-56). Die verandering het waarskynlik ingetree as gevolg van artikel 4 se weglating (kyk voetnota 16 op bladsy 26).

24 Die enigste verskil is dat die woord “bewerkstelliging” in die *Ontwerp Statuten* vervang is met die woord “bezorgen” in *Jaarboek V* (ZAATLK 1914:13).

tijd o’ergeblij. En om die heidense invloede te’en te werk en Christelike invloede te bevorder, het die kerk toen, als te’en-aantreklikheid, die komedie in die kerk-self ingevoer. Die kerk was op die manier oorsaak dat die komedie groot opgang gemaak het; want ’t het nie lang geduur nie of die komedie is buite die kerk getree om sig op eige bane te beweeg in die wereld. Bij ontaarding van die wereldse komedie het die kerk sig toen weer daarte’en gekant. En d’is ongetwyfeld die plig van elke reg-gearde kerk, so’s van elke reg-gearde mens om sig te kant te’en so’n ontaarding, wat ook in onse dage nog bestaan.

Maar ik sou wil vra, of in die ontaarding ’n rede gesoek moet worde tot afskaffing van die toneel als toneel.

Skaf ons die drukpers af, of sou ons wil verbiede dat daar enig boek gelees word, omdat daar so baie verderflike boeke gedruk word, wat nog veel meer kwaad doen als die toneel? Nee, ons werk die slegte boeke tege deur goeie te lewer. Ons gaan die ontsaglike voordele, wat die boekdrukkunst ons gee, nie weggooi omdat daar slegte mense bestaan. So moet ons ook te werk gaan in verband met die toneel. Daar gaat ’n baie groot invloed uit van vertoning, van aanskouwelijke voorstelling. Meer en meer begin ons dit in te sien en pas ons dit toe in onse skole. Hoe is ’t mo’elik dat ons so’n belangrike faktor in die opvoeding wil prijs gee? Want ook ons volk bestaan uit ’n groot aantal volwasse onmondige kinders wat moet opgevoed word, en wat deur vreemde invloede verkeerd opgevoed word als ons die taak nie self in hande neem.

Die toneel is nie te keer nie, d’is in alle lande bewese dat ’t verniet is om daar ’n strijd te’en te begin; die toneel sal altijd populair wees, omdat daar niks is waardeur die mens so gouw geniet of leer als deur aanskouwing.

Ons moet die taak van die ou dage s’n kerk weer opvat – nie juis deur die komedie weer in die kerk te bring, dog deur eweneens die heidense komedie van onse dage tege te werk met ’n ander wat goeie invloede bevorder, en dit moet gedaan word deur die stigting van ’n ware nasionale toneel.

Daar word in ander lande geklaag o’er die agteruitgang van die toneel. Maar die letterkunde van die lande leer ons dat die agteruitgang juis daaraan toe te skrywe is dat die fatsoenlike mense hulle rug toegekeer het aan die toneel en ’t o’ergelaat het aan verlagende invloede. Moenie dat ons, of onse kinders, ons in die toekomst dieselfde verwijt moet maak. D’is op ander plekke ook duidelik gebleke dat die toneel ’n magtige middel kan wees tot sedelike opvoeding, deur aan die mens ’n spie’el voor te hou van sijn drifte, hartstogte en ijdelhede. En die toneel boesem eerbied en liefde in v’r die landstaal. In ons land, vooral, waar so min gelees word, kan die toneel ’n groot rol speel, kan die toneel veel doen in die rigtinge deur mij aangeduid. Die toneel is geen weelde-artikel nie, dog ’n magtige wapen in onse hande. Laat ons daar gebruik van maak.

Die verskillende houdings wat rondom 1910/1911 teenoor toneel geheers het, blyk ook uit vlugskrifte versamel in die publikasie *Het toneel: vraagstukken van algemeen belang over het*

zondig en ontaard toneel (Eloff 1910). Hierin spreek F.C. Eloff hom uit teen toneel, terwyl Harm Oost toneel verdedig.²⁵ Eloff wys op

... de tegenstrydigheid van het ijdel en Godonterend toneel teen die verordeninge van Gods heilig en dierbaar Woord, en het ongeoorloofde daarvan voor een kristen (1910:3).

Volgens hom is dit vir 'n Christen, veral “leden van een kristelike kerk”, ongeoorloof om “mee te doen of zaam te werken” aan toneel. Hy beskou toneel as sondig en godslasterlik en wys op verskeie kerkvaders en sinodes wat gewaarsku het teen die ydelike gebruik van die Here se naam en teen die opvoer van spele deur rederykers. Eloff gee te kenne dat toneel nie die Afrikaanse taal bevorder nie (1910:6-10). Hy haal aan uit *De Kerkbode* van ds. Van der Linden en *De Heraut* van ds. Kuyper (1910:10-12), en verwys na Oost se *Ou' Daniel* (1906) as 'n drama waarvan slegte invloed uitgaan.

Oost wys in sy antwoord op Eloff se vlugskrif daarop dat Calvin nie teen toneel gekant was nie, en spreek hom onder andere ook sterk uit teen die Akademie (Eloff 1910:17-18):

Een Zuid-Afrikaanse Akademie voor Kunst en Letteren is gesticht – maar met uitsluiting van het toneel! En 't gevolg is dat die Akademie een doodgeboren kind zou zijn, ware het niet, dat enkele flukse vaderlanders er leden van werden en als Kommissie van Waakzaamheid tenminste voor en na iets doen ter bescherming van onze nationale- en taal-belangen. Doch dit nuttig werk zou veel beter georganiseerd kunnen worden door het stichten van verenigingen in elk dorp in Zuid-Afrika, omtrent in de geest van de *Vrouwe Taalbond*. Feitelijk houdt de akademie het tot stand komen van dergelijke verenigingen terug en doet ze – in haar halfheid – meer kwaad dan goed. En wat kon die akademie niet zijn, als ze zich haar roeping juist bewust was en niet bereid zichzelf te doden door het toegeven aan ongemotiveerde teergevoeligheden van enkele toneelvijanden! Zij kon het centrum, het hart worden van onze opkomende kunst. Doch nu ze de kern van alle kunst – het toneel – smadelijk aan haar deur heeft gekeerd, is ze waarlik meer een bedreiging dan een steun.

Oost doen 'n oproep dat 'n “Unie van Toneel-verenigingen” gestig word (1910:19):

25 Besselaar merk op dat Eloff en Oost by mekaar verby skryf: Oost verdedig die goeie drama en Eloff bestry die slegte (1914:95).

Die opvoering van *Ou' Daniel* deur die Afrikaans-Hollandse Toneelvereniging, waarvan sowel Preller as Oost en die latere beeldhouer Fanie Eloff baie aktiewe lede was, het destyds 'n hele stryd met die kerkraad van die Gereformeerde Kerk in Pretoria laat ontbrand. Dit het daartoe gelei dat Oost, saam met enkele ander, uit daardie kerk bedank het. “Al drie die Hollandse kerke het baie bedenkinge teen die toneel gehad” (Dekker s.j.:398 voetnota).

't Is ongetwyfeld nu tyd om de band tussen die verskillende toneel-verenigings nader toe te halen. Een toneel-bond zou zeer veel nut kunnen doen, vooral wanneer die akademie voor letteren en kunst by haar huidige enghartige beginsels blyft.

Volgens Oost is onder andere die werk van Melt (M.J.) Brink 'n bewys van toneel se bate as instrument om taal te bevorder. Ook G. Besselaar merk in *Zuid-Afrika in de letterkunde* (1914:179) op:

Moralisten mogen verskillen over die waarde van het toneel als faktor in die zedelike opvoeding ener natie, voor de opvoeding van het taalgevoel kan het een boom des levens zijn.

Tog behoort nie die nut van toneel nie, maar die liefde daarvoor, die mense te lok tot “de koningin der kunst”, beweer Oost (Eloff 1910:19).

Die Afrikaans-Hollandse Toneelvereniging (AHTV) wat in Maart 1907 gestig is ter versterking van “een nasionaal Afrikaans-Hollandse Toneel” om sodoende “die landstaal en volksopvoeding te bevorder”, het gereeld (onder andere) Oost se *Ou' Daniel* op verskeie plattelandse dorpe opgevoer:

By sodanige eerste opvoerings het Preller en Oost gewoonlik die gehoor toegesprek en gemotiveer om vir die bevordering van die Afrikaanse taal ook 'n toneelgeselskap te stig.

Onder invloed van die AHTV asook Pieter Pohl en J.H.H. de Waal, is daar byna landwyd verskeie toneelverenigings gestig. Die behoefte aan 'n sentrale liggaam om die belange van die toneelgroepe te behartig, het vroeg reeds bestaan (Du Toit 1988:43 en 45).

Met betrekking tot die situasie teen ongeveer 1914 merk Besselaar op

... dat Afrikaans *drama en toneel* nog in die windselen der kindsheid gewikkeld liggen. Er is veel goede wil, aan vermogen ontbreekt het nog te veel (1914:182).

Alhoewel die bevordering van “dramatiese voorstellings” nie in die Akademiestatute opgeneem is nie, was die Akademie in 'n beperkte mate tog daarmee gemoeid. Daar is byvoorbeeld tydens die derde jaarvergadering van die Akademie in Stellenbosch op Vrydag 20 September 1912 om 8 nm. deur lede van “Ons Spreekuur” 'n toneelopvoering in die Konservatorium aangebied

(ZAATLK 1913a:12). Watter toneelstuk dit was, is onbekend.²⁶ In *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:7) word “Ons Spreekuur” aangedui as ’n vereniging wat geaffilieer was by die Akademie.

Soms is die Akademie om hulp genader in verband met stukke om op te voer. P.H.C. Pohl, stigter van die Graaff-Reinetse Letterkundige en Toneel Vereniging,²⁷ skryf op 20 Julie 1914 ’n brief aan Knothe, die Akademiesekretaris, waarin hy sê dat hulle (waarskynlik inwoners van die dorp of die toneelvereniging) by die Dingaansfees (16 Desember) ’n historiese toneelstuk wil opvoer.²⁸ Dr. Malan het aanbeveel dat hy aan die Akademie skryf om te verneem in verband met geskikte stukke. Volgens Pohl was hy bewus van *Magrita Prinsloo* (1897 – S.J. du Toit), maar het die stuk net te kort gevind. (KOR 2/4.)

Die Akademie se betrokkenheid by drama en toneel het egter grootliks gedraai om Jan F.E. Celliers se toneelstuk *Heldinne van die oorlog*. Hierdie versdrama – ’n voorstelling van vroue in ’n konsentrasiekamp – was ’n opdragstuk vir die onthulling van die Vrouemonument in Bloemfontein. In ’n brief van C.F. Steyn, seun van president M.T. Steyn, aan Knothe, gedateer 17 November 1913, maak die seun by Knothe verskoning dat sy pa nie die opvoering van *Magrita Prinsloo* en die *Heldinne* sal kan bywoon nie, maar merk op (ZAATLK 1913: dokument 212):

Myn Moeder echter met de andere gasten zal met genoegen van uw vriendlike uitnodiging gebruik maken en zul zeer gaarne de opvoering van de Heldinne willen zien.

Hy meld ook dat sy vader “nie weet of Mej. Hobhouse sterk genoeg sal wees om dit by te woon nie”. Emily Hobhouse kon uiteindelik nié die opvoering bywoon nie.

Op 27 Desember 1913 skryf Celliers in ’n brief aan Knothe (KOR 2/2):

26 *Ons Spreekuur* is in 1895 gestig met die doel om ’n liefde vir die Nederlandse letterkunde en taal op te wek. Na 1916 het hierdie letterkundige vereniging sy deure ook vir Afrikaans oopgemaak (Du Toit 1988:39). Derhalwe kan aangeneem word dat dit waarskynlik ’n Nederlandse toneelstuk was wat opgevoer is.

27 Hierdie vereniging is in 1916 gestig onder leiding van P.H.C. (Pieter) Pohl, die vader van Truida Pohl en Anna Neethling-Pohl. Voor dit was hy die regisseur en belangrikste speler van die *Graaff-Reinetse Dramatiese Vereniging* wat tot in 1912 bestaan het (Du Toit 1988:40 en 42).

28 Gedurende die jare 1856 tot en met die Anglo-Boereoorlog was debatsverenigings (in die stede) en Christelike Jongeliedeverenigings (CJV’s – veral op die platteland) uiters gewild en het hulle onder andere dikwels toneelstukke aangebied. Na die oorlog het die verenigings weer herleef (Du Toit 1988:41):

In verskillende dorpe het dit onder andere tradisie geword dat die debatsverenigings op nasionale feesdae, byvoorbeeld Dingaansdag [die latere Geloftedag] ..., ’n Afrikaanse toneelstuk opvoer.

Ik weet nie of daar kans is dat die toneelstukkie *Heldinne v.d. oorlog* elders opgevoer word. Zo ja, en als daar enige voordeel bij te haal is, wil ik dit graag aan die Akademie skenk (ook om verleende hulp bij uitgaaf v. “Martje”) [kyk bladsy 41]. Daarom wil ik dit ook verder aan die Akademie oorlaat om voorwaardes v. opvoering ens. te stel. Maak van die boekie ’n Akademie-uitgawe.

Als hiervan iets te verwag is, laat mij weet, en ik sal die aanbod formeel doen.

In ’n brief gedateer 19 Januarie 1914 bied Celliers die outeursreg van sy toneelstuk *Heldinne van die oorlog* amptelik aan die Akademie (KOR 2/3) aan. Volgens die notule van ’n Akademierraadsvergadering, gehou te Bloemfontein op 2 Julie 1914 (ZAATLK s.j. a), is besluit om die geskenk met dank te aanvaar. Die Sekretaris word opdrag gegee om die opvoering van die stuk gratis toe te staan, tensy hy daarvan oortuig is dat ’n heffing van £1 geregverdig sou wees. Twee pond van sodanige heffing moes dan gebruik word om die jaarlikse ledegeld van die heer Celliers te betaal.

Ook in die Akademierraadsverslag soos voorgelê tydens die vyfde jaarvergadering (2 tot 4 Julie 1914), word Celliers se aanbod, en die aanvaarding daarvan deur die Raad, vermeld (ZAATLK 1914:35). Gedurende die bespreking van die raadsverslag bedank Moorrees weer eens vir Celliers (ZAATLK 1914:42).

Heldinne van die oorlog was as leesteks sowel as toneelstuk in aanvraag:

- J.S.M. Rabie vra byvoorbeeld in ’n brief aan Knothe gedateer 4 Februarie 1914 namens Melt Brink twee eksemplare van die drama: een vir Brink self en een vir president Reitz (KOR 2/3);
- Op 17 Junie 1914 vra W.D. Steijn van die *Christelike Jongelings Vereeniging* Noorder Paarl die Akademie se toestemming om *Heldinne van die oorlog* op te voer en aanvaar die toestemming in Augustus 1914 met dank (KOR 2/4);
- Mej. Hester Smuts van Eikenhof, *Riebeeck West*, bestel op 22 Julie 1914 by Knothe ses eksemplare van *Heldinne van die oorlog*, en vra hoeveel die opvoerreg beloop (KOR 2/4). Hy stuur aan die einde van Julie aan haar die kopieë en laat weet dat opvoerregte ten bedrae van £1 betaalbaar is aangesien die stuk die eiendom is van die Akademie. Hierdie bedrag is deur mej. Smuts gestuur (KOR 2/4: 28 November 1914);
- Johanna de Klerk, Sekretaris van die Helpmekaarvereniging van Molteno, vra in ’n 5 Oktober 1917-brief namens die Helpmekaar Toneelspelers van Molteno by die Akademie die reg om hierdie drama op 10 November 1917 op te voer (KOR 4/1);
- Toestemming om *Heldinne van die oorlog* op te voer tydens Dingaansdag 1917 is ook namens die *Kristelike Jongelieden Vereeniging* van Dordrecht aangevra (KOR 4/1:29 Oktober 1917 – W.C. du Plessis aan Akademiesekretaris).

Dr. W.M.R. Malherbe, vroeër verbonde aan die tydskrif *Die Brandwag* en sedert Julie/Augustus 1916 die Akademiesekretaris, ontvang 'n brief van Celliers gedateer 21 April 1920, waarin die volgende kantlynnotatjie voorkom (KOR 6/4):

Hoe is dit, sal julle nie *Heldinne v.d. Oorlog* laat herdruk nie? Daar is navraag na.

Byna vier jaar later, op 8 Januarie 1924, doen Celliers skriftelik navraag by die Akademievoorsitter, dr. F.V. Engelenburg, in verband met 'n moontlike herdruk (KOR 9/2):

Tien jaar gelede het ek, soos U weet, die handskrif van my toneelstuk *Heldinne van die oorlog* ten geskenke gegee aan die Akademie – by geleentheid van die sitting te Bloemfontein, waar die toneelstuk toe ook met veel sukses opgevoer is.

Die boekies is toe uitverkog geraak. Sonder ophou het ek toe briewe gekry, van mense en verenigings wat die toneelstuk wou opvoer, om tog daarvoor te sorg dat die boekie herdruk word. Natuurlik het ek hulle verwys na die Sekretaris van die Akademie. Ten oewervloede het ek toe self herhaalde male by die Akademie daarop aangedring om 'n tweede uitgawe te laat druk, byvoegende dat dit die Akademie niks hoef te kos nie, dat hulle – inteendeel – nog wins sou maak, deur die uitgewers-honorarium wat hulle daarvoor sou kry. Dié voordeel het ek die Akademie trouens toegedag, toe ek die geskenk gemaak het.

My briewe, en die van ander mense, het alles niks gehelp nie: die boekie is in die doofpot gedaan. Vir my was dit moeilik om uit te maak of die handelwyse die gevolg was van die teenstand wat sommige Akademie-ledes gebied het, toe die bevordering van die dramatiese kuns in die Akademie ter sprake gekom het, dan wel of aan die versuim iets anders ten grond gelê het.

Na veel moeite het dit my geluk om weer 'n eksemplaar van die boekie in die hande te kry.

Aangesien die Akademie blykbaar van gevoele is dat uitgawe van haar kant, geen nut of voordeel meer sal afwerp nie, wens ek U beleefd te versoek daarvoor te sorg – liefsvordat die Akademie weer sit – dat aan my verlof gegee word om die toneelstuk nou self verder uit te gee, en dus te beskou dat die geskenk aan die Akademie uitgedien het.

Ek moes eintlik direk aan die sekretaris geskrywe het, dog ek doen dit op hierdie manier, deur U, omdat U indertyd groot ingenomenheid met die stuk betoon het, en ek dus dink op U steun te kan reken.

In die notule van 'n Dagbestuurvergadering, gehou op 10 Januarie 1924, word gemeld dat Celliers kennis sal ontvang dat die Dagbestuur by die Raad die heruitgawe van *Heldinne van die oorlog* sal aanbeveel (KOR 9/1).

Dieselfde dag, 10 Januarie 1924, skryf Gustav Preller, sedert Februarie 1923 Akademiesekretaris, aan Celliers (KOR 9/2):

In antw. op uw brief van die 8e., gerig aan die Voorsitter, kan ik U meedeel, dat die Daelikse Bestuur die brief oorweeg het, en dat 't hulle nie bekend is dat die Akademie as sodanig sig teen 'n herdruk verklaar van het uw toneelstuk [sic]. Die Daelikse Bestuur beskou so 'n hedruk [sic] met siempatie [sic] d.w.s. onder verantwoordelikheid van die Akademie, en is voornemens om dit by die e.v. Raadvergadering aan te beveel.

Aangesien 'n eks. van die toneelstuk nie verkrygbaar is nie, sal ik bly wees as U ons die een in uw besit in leen wil afstaan, om eventuele nuwsgierigheid van raadslede te kan bevredig.

Celliers reageer positief op hierdie brief, sê hy neem aan dat daar gepraat word van die Dagbestuur se raadsvergadering wat moet toestemming verleen en stel voor dat, indien dit so is, die hele saak bespoedig moet word. Hy sluit ook die kopie van die drama in, wat hy by iemand anders geleen het. (KOR 9/2: 16 Januarie 1924 – Celliers aan Preller.) Die Akademiesekretaris deel hom mee dat die Akademierraad, en nie die Dagbestuur nie, oor die saak moet besluit. Hy stuur vir Celliers die drama weer terug sodat Celliers intussen self wysiginge kan aanbring waar hy dit goeddink. (KOR 9/2: 17 Januarie 1924.) Die gewysigde weergawe word aan Preller gestuur (KOR 9/2: 24 Januarie 1924 – Celliers aan Akademiesekretaris; KOR 9/3: 4 Februarie 1924 – Akademiesekretaris aan Celliers).

Voor die Akademierraad kon besluit oor 'n moontlike heruitgawe van *Heldinne van die oorlog*, moes die lede eers die manuskrip lees. In daardie stadium het die Raad bestaan uit dr. F.V. Engelenburg (Voorsitter), dr. H.D. van Broekhuizen (Ondervoorsitter), dr. N.M. Hoogenhout, prof. dr. T.H. le Roux en prof. J. Kamp, asook die Sekretaris, Gustav S. Preller (SAAWEK 1959:157). Preller stuur op 13 Februarie 1924 aan Hoogenhout 'n manuskrip om te lees en in sy begeleidende brief spreek hy hom soos volg uit oor die drama (KOR 9/3):

Dr. Engelenburg en ondergetekende het die MS. geles, en reken dat, welke waarde die stuk ook mag gehad 't as politieke instrument, dit te seer ontbloot is van alle artistieke waarde om 'n tweede uitgaaf te regverdig.

Briewe van Celliers en die antwoorde daarop van die Dagbestuur insake 'n tweede uitgaaf van hierdie drama, kom aan die orde tydens 'n Akademierraadsvergadering gehou in die leeskamer van Polley's Hotel, Pretoria, op Vrydag 14 Maart 1924. In die notule word gemeld (ZAATLK 1924c:1; KOR 9/1):

Prof. Celliers het die outeursreg aan die Akademie geskenk, die stuk werd gepubliseer en die Akademie het £1 ontvang vir die reg van opvoering. Lede van die Raad het die toneelstuk geles, soos 't tans vir die herdruk gereed gemaak werd deur die outeur, en, besluit ... om die outeursreg aan hom terug te gee.

Of enige ánder Akademierraadslede, behalwe Engelenburg, Hoogenhout en Preller, die drama gelees het, en indien wel, wáttter lede, is onbekend. Preller maak die besluit aangaande die afkeur van ’n heruitgawe aan Celliers bekend sonder opgaaf van redes (KOR 9/4: 17 Maart 1924), waarop Celliers reageer met ’n versoek of hy die rede vir die afkeuring te wete kan kom (KOR 9/4: 18 Maart 1924). In sy antwoord aan Celliers dui die Sekretaris slegs aan dat dit nie vir die Akademie finansiëel lonend was (en sou wees) om die drama weer uit te gee nie (KOR 9/4: 20 Maart 1924).

Tydens die Akademierraadsvergadering is die bedrag van £1 (verkeerdelik) genoem as geld wat met die opvoerrechte van *Heldinne van die oorlog* geïen is. Die verkoop van hierdie drama het volgens die Akademie se finansiële verslag vir 1914/1915 die bedrag van £4.11.0 ingebring (ZAATLK 1915:38). In die 1915/1916-finansiële verslag word aangedui dat die opvoering van hierdie drama die Akademie £3.2.6 besorg het. Die verkoop van dié drama saam met die *Jaarboek* en die *Spelreëls*, het verder die bedrag van £16.6.4 opgelewer (ZAATLK 1917:35). Volgens die finansiële verslag oor die jaar 1921/1922 het die opvoering van die drama £1.0.6 aan die Akademie besorg (ZAATLK 1923a:6). Die totale bedrag wat die Akademie tot in daardie stadium ontvang het – beide vir die verkoop van die teks en geld geïen vir opvoerrechte – is egter onbekend. Ook is Celliers se jaarlikse ledegeld uit die geïende bedrag betaal (kyk bladsy 35). Die Akademie het egter nie net £1 vir opvoerrechte ontvang, soos Preller beweer nie (kyk bladsy 37).

Die drama *Heldinne van die oorlog* is uiteindelik in 1924 gepubliseer.

Toneelbevordering was nie ’n prioriteit gedurende die beginjare van die Akademie nie.²⁹ Generaal Hertzog se beskouing van drama ook as letterkunde (kyk bladsy 29), was egter ’n voorloper tot die insluiting van “[a]lle letterkundige produkte” by die beoordeling van die Hertzogprys, en het dus die weg daarvoor gebaan dat **dramatekste tot en met Augustus 1927**

29 Eers met die instelling en toekenning van erepenninge kon die Akademie bydra tot die doelstelling om, soos die Statute dit stel, “in die algemeen kuns [ook toneel] te bevorder” (SAATLK s.j. a:12 – kyk bylaag N op bladsy 628). Erepennings, onder andere vir rolprent-, toneel- en voordragkuns, word sedert die dertigerjare toegeken op aanbeveling van die Kommissie vir Uitvoerende Kunste (met as voorlopers ’n kunskomitee en later ’n keurkommissie). Die eerste toekenning is tydens die 1931-jaarvergadering gemaak aan J.F.W. Grosskopf – outeur van *In die wagkamer* wat as teks gedien het vir die draaiboek van *Moedertjie*, die eerste Afrikaanse klankfilm. Ook die regisseur en vyf spelers het erepenninge ontvang (SAATLK 1931d:3). Die rolprent is gemaak in opdrag van die Akademie (Binge 1969:179).

Tot en met 1995 het die Akademie ook aan drama in die breë erkenning gegee deur die administrasie van die SAUK-pryse vir hoorspele en hoorbeelde, asook vir televisiedramas en dokumentêre televisieprogramme (kyk eindnota 65 op bladsy 542). Sedert 1995 word hierdie twee toekennings nêr deur die Akademie beoordeel en toegeken in die vorm van erepenninge.

In latere gedeeltes van hierdie proefskrif waarin drama as téks ter sake is, sal net terloops verwys word na die Akademie se betrokkenheid by drama as toneelstuk, indien inligting daaroor in die Akademiëargief beskikbaar is.

op 'n gelyke voet met prosa- en poësietekste in aanmerking kon kom vir die Hertzogprys, en daarna op 'n rotasiebasis.

2.4 DIE KOMMISSIE VOOR TAAL EN LETTEREN³⁰

2.4.1 INLEIDEND

Teenoor die beperkte mate waarin die Akademie tydens sy beginjare gemoed was met toneelopvoerings of dramatekste, het letterkundebevordering 'n prominente rol gespeel.

Vóór die instelling van die Hertzogprys is alle sake betreffende letterkunde verwys na die Akademie se *Kommissie voor Taal en Letteren*. Hierdie Kommissie se werksaamhede om die Afrikaanse letterkunde te bevorder en skrywers en digters aan te moedig, het gestalte gekry in 'n tweeledige taak. Die werksaamhede van hierdie Kommissie verloop in twee fases:

- 'n fase waarin die Kommissie die hoofinstrument was om die bevorderingstaak te verrig – 'n tydperk wat strek van 'n jaar ná die stigting van die Akademie in 1909, tot en met hulle 1914/1915-werksaamhede (kyk bladsy 40-50), en
- die fase daarna (vanaf 1915/1916 – sedert die instelling van die Hertzogprys) waarin hierdie Kommissie, naas die Hertzogpryskeurkommissie, sy besondere, ondersteunende, aanvullende, en met betrekking tot kommissieledede dikwels oorvleuelende, rol moes vervul. Dit het gestrek tot met die ontbinding van hierdie Kommissie in 1924/1925 (kyk bladsy 96 en 107) omdat sy hoof funksies gaandeweg ingeskakel is by die werksaamhede van die Hertzogpryskeurkommissie.

Drama as literêre kategorie het voor die instelling van die prys, en selfs vir 'n ruk ná die eerste toekenning daarvan in 1915/1916, nie veel aandag ontvang nie. Nietemin is dit gewens om kennis te dra van die *Kommissie voor Taal en Letteren* se bedrywighede ten einde 'n totale beeld te vorm van vroeëre Akademies pogings om belletterie te bevorder. Sodoende kan ook helderheid verkry word oor 'n toekenning deur hierdie Kommissie wat in die verlede soms verkeerdelik aangetoon is as die eerste Hertzogprystoekenning. In die volgende hoofstuk word noukeurige aandag gegee aan die geskiedkundige feite rondom die *Kommissie voor Taal en Letteren* én die

30 *De Zuidafrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst*, asook die *Kommissie voor Taal en Letteren* word slegs gekursiveer omdat die name Nederlands is en nie omdat dit die name van 'n organisasie en kommissie is nie.

Keurkommissie vir die Hertzogprys **wat nié dieselfde kommissie was nie** – ’n verwarring wat soms gelei het tot verkeerde bewerings.³¹

In artikel 7(2) van die *Ontwerp Statuten* (ZAATLK 1911:16) en die Statute soos dit verskyn in *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:13) word die werk van die Kommissie soos volg omskryf:

De Kommissie voor Taal en Letteren beijvert zich om letterkundige arbeid te bevorderen, letterkundig talent op te sporen, aan te moedigen en voor te lichten; ook beoordeelt zij prijsvragen en zelfstandige letterkundige arbeid en brengt, waar nodig, advies uit over taalkundige kwesities.

Die Kommissie was op ’n aantal terreine bedrywig. ¹ Hoewel heelwat van hulle kommissie-opdragte mettertyd oorgedra is na ander kommissies, was hulle taak aanvanklik tweeledig van aard, naamlik die beoordeling van

- inskrywings vir prysvrae,³² soms pryskampe³³ genoem (ZAATLK 1913b:43; ZAATLK 1914:51; ZAATLK 1917:52-53; ZAATLK 1918:64-65; ZAATLK 1919:52) en
- kunswerke van bellettristiese en wetenskaplike aard met die oog op moontlike Akademiesteun (ZAATLK 1912:15; ZAATLK 1918:63-64; ZAATLK 1919:52).

Aangesien die uitskrif van prysvrae mettertyd afgeskaf is, was die *Kommissie voor Taal en Letteren* later net gemoed met die beoordeling van werke wat vir Akademiesteun gekwalifiseer het. Die kommissieverslae vir die jare 1918/1919, 1919/1920 en 1921/1922 meld dan ook dat kommissielede se hoofsaak die beoordeling was van boeke ten einde moontlik finansiële steun te verleen, maar dat geen boeke ter beoordeling ontvang is nie (ZAATLK 1920:65; ZAATLK 1922:49; SAATLK s.j. a:37³⁴). Herbesinning oor die taak van hierdie Kommissie was dus later nodig.

31 Elize Botha het byvoorbeeld in haar referaat tydens die 1984-jaarvergadering geïmpliseer dat die *Kommissie voor Taal en Letteren* betrokke was by die Hertzogprysbeoordeling (1984:125-127).

32 In die *HAT* (Odendal 1994:826) word “prysvraag” soos volg beskryf: “Vraag, onderwerp wat aan die publiek as ’n kompetisie voorgelê word en waarby ’n prys uitgelooft word vir die beste bespreking daarvan”.

33 Die Nederlandse woord “prijskamp” beteken ’n “wedstrijd waarbij een prijs te winnen is” (Kruyskamp 1976, sv ‘prijskamp’).

34 Let daarop dat die Akademie op die voorblad van *Jaarboek XII (1922)* (SAATLK s.j. a) by uitsondering aangedui word as *Die Suidafrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns*, en nie soos in die vorige jaarboeke en *Bulletin* (1923 en 1924) as onderskeidelik *De Zuidafrikaanse/Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst* nie.

2.4.2 WERKSAAMHEDE VAN DIE *KOMMISSIE VOOR TAAL EN LETTEREN* VOOR DIE INSTELLING VAN DIE HERTZOGPRYS

2.4.2.1 *Kommissie voor Taal en Letteren 1910/1911*³⁵

Die eerste *Kommissie voor Taal en Letteren*, soos aangetoon in *Jaarboek 1 (1910)*, het bestaan uit ds. N.J. Brümmer, prof. A. Moorrees en dr. W.J. Viljoen (Kaapkolonie), asook mnre. Jan F.E. Celliers en G.S. Preller (Transvaal) (ZAATLK 1911:6).³⁶ Hulle verslag vir 1910/1911, gedateer 22 Junie 1911, word tydens die tweede jaarvergadering van die Akademie, gehou op 3 en 4 Julie 1911 in die saal van die Provinsiale Raad in Pretoria, voorgelees deur die Akademiese sekretaris, Knothe. Brümmer, die “skriba”, maak in die verslag melding van ’n literêre teks geskryf deur een van die kommissielede (ZAATLK 1912:15):

In ’t afgelopen jaar is ons ter beoordeling gesubmitteerd slechts een werkje van bepaald literariese waarde, namelijk ’n idylle getiteld: “Martje,” van de heer Jan F.E. Celliers.

Dit werkje werd onder de leden van uwe Kommissie gesirkuleerd en men is het eens geworden om, indien de fondsen van de Akademie zulks toelaten, de som van £25 te stemmen ter vergemakkeliking van de uitgave ervan.

Dat er ook andere werkjes verschenen zijn is bekend, doch alleen wat naar uwe Kommissie verwezen werd kwam in aanmerking.

Die Kommissie het dus net stukke wat ingestuur is in aanmerking geneem, en nie ook ander werke waarvan hulle moontlik bewus was nie.

Die kommissieverslag word aangeneem en ’n bespreking volg (ZAATLK 1912:16). Volgens Knothe het hy “de Idylle van Mnr. Celliers met ingenomenheid gelezen”:

Hij zou gaarne willen zien, dat Mnr. Celliers niet alleen geldelijke steun krijgt, maar dat het werk door de Akademie ook bekroond wordt.

35 **Die jaartal-opskrifte in hierdie hoofstuk kom ooreen met onderskeidelik die jaar waarin werke die lig gesien het of ingestuur is vir beoordeling, en die jaar waarin die Akademie sy besluit aangaande die werk bekend gemaak het.**

36 By die aanduiding van persone wat in sekere kommissies gedien het, of wat sekere ampte binne die Akademie beklee (het), word titels aanvanklik aangetoon. In die res van die bespreking word gepoog om, sover moontlik, nié van titels gebruik te maak nie. Die bronverwysing sluit nié die inligting oor die plekke woonagtig in nie. Dié inligting lê meestal verspreid in die jaarboeke en gevolglik word spesifieke bron-aanduidings daarvoor nie telkens gegee nie.

Bylaag B behels ’n grafiese voorstelling van die *Kommissie voor Taal en Letteren* se samestelling (kyk bladsy 610).

Brümmer verklaar hom egter teen die woord “bekroon”. Syns insiens is “’n woord van appreciatie” voldoende. Na aanleiding van ’n voorstel deur Engelenburg word besluit dat die skrywer, indien hy dit sou verkies, op die titelblad van die werk mag vermeld dat dit deur die Akademie goedgekeur is. ’n Toelaag van £25 is bewillig vir die uitgawe van Celliers se *Martje* (ZAATLK 1913a:13).³⁷

2.4.2.2 *Kommissie voor Taal en Letteren 1911/1912*

Die *Kommissie voor Taal en Letteren* vir die jaar 1911/1912 het bestaan uit proff. N.J. Brümmer en A. Moorrees (Stellenbosch), mnre. Jan F.E. Celliers en G.S. Preller (Pretoria), en ds. J.D. Kestell (Ficksburg) (ZAATLK 1912:6). Dit verskil van die 1910/1911-Kommissie slegs deurdat Kestell die plek ingeneem het van Viljoen. Die verslag van hierdie Kommissie is deur Brümmer voorgelees tydens die derde jaarvergadering, gehou te Stellenbosch op 19 en 20 September 1912 (ZAATLK 1913a:35-36). Geldelike hulp is gevra vir die uitgawe van twee boeke, naamlik ’n vertaling van ’n Engelse boek oor die Roomse Kerk in Italië, en ’n feespublikasie ter herdenking van Koningin Wilhelmina se verjaardag. Die versoeke is egter afgekeur. Volgens die Kommissie was die aard van die werke buite die reikwydte van dié soort publikasies wat die Kommissie finansiëel wou steun.

In die verslag word ook melding gemaak van ’n som geld wat die vorige jaar deur die Taalbond beskikbaar gestel, maar nie gebruik is nie. “Teneinde letterkundige voortbrengselen van afrikaanse skrywers aan te moedigen”, het die *Z.A. Taalbond* se bestuur in 1911 ’n som van £75 beskikbaar gestel wat gebruik moes word

... als pryze “voor oorspronklike werke van letterkundige waarde, die in de loop des jaars (1911) in druk zouden verschijnen, hetzij in het Hollands of in het Afrikaans geschreven, en te worden gekeurd door een kommissie,” daartoe benoemd (ZAATLK 1914:48).

Geen aansoeke is in 1911 ontvang nie. Volgens die voorwaardes moes die uitgelofde som geld verval het, maar die Taalbondbestuur het besluit om dit vir nog ’n jaar beskikbaar te stel. In 1912 is vyf werke by die *Eksamen Kommissie* van die Taalbond ingelewer en gekeur. Tot die Kommissie se spyt moes hulle eenparig rapporteer

37 Ook ander werk, byvoorbeeld van geskiedkundige waarde, is onder beskerming van die Akademie, met of sonder finansiële steun, uitgegee. Raadpleeg die *Feesalbum 1909-1959* (SAAWEK 1959:163-166).

... dat geen van de vijf van zo'n gehalte is dat het een prijs verdient, weshalve zij aanbeveelt datgeen [sic] prijs worde toegekend (ZAATLK 1914:48).

'n Ooreenkoms is met die Akademie gesluit dat hierdie deel van die Taalbondwerk oorgaan na die Akademie (ZAATLK 1913a:22-23; 1913b:23; 1914:48-49). Die *Kommissie voor Taal en Letteren* beveel in die 1911/1912-verslag aan dat letterkundige werk na hulle gestuur kon word met die oog op befondsing uit die Taalbondgeld (ZAATLK 1913a:36). Tydens die bespreking van die kommissieverslag is voorgestel dat prysvrae, dit wil sê oor spesifieke onderwerpe, uitgeskryf en bekwame persone gevra word om werk te lewer (ZAATLK 1913a:35-37).

2.4.2.3 *Kommissie voor Taal en Letteren 1912/1913*

Vir die eerste prysvraag – ook oorgeneem by die Taalbond (ZAATLK 1913b:43)³⁸ – vir “oorspronklike werk van letterkundige of historiese waarde” (Nienaber 1964:30), het die Akademie tien inskrywings ontvang (ZAATLK 1913b:43). Die beoordeling is waargeneem deur die 1912/1913-*Kommissie voor Taal en Letteren* wat bestaan het uit proff. N.J. Brümmer (konvenor)³⁹ en A. Moorrees (Stellenbosch), asook mnr. Jan F.E. Celliers (Pretoria) (KOR 2/2: 19 November 1913: Brümmer aan Knothe; ZAATLK 1913a:6) – met uitsondering van Preller en Kestell dieselfde persone wat in die 1911/1912-Kommissie gedien het.

Twee pryse is toegeken: aan mev. De Leeuw van Baarn in Nederland 'n eerste prys ten bedrae van £10 vir *Uit de jeugd van Neerlands eerste Koning*,⁴⁰ en aan S.P.E. Boshoff van Bloemfontein 'n tweede prys van £5 vir sy werk *'n Krities ondersoek in die verhouding van ons Afrikaans Volk tot ons Letterkundige Toestande* (ZAATLK 1913b: 21, 37 en 43). In die kommissieverslag word aanbeveel:

- dat slegs inskrywings van skrywers woonagtig in Suid-Afrika vir die volgende prysvraag in aanmerking sou kom, en
- dat onderwerpe in die toekoms nader omskryf moes word (ZAATLK 1913b: 43 en 45).

38 Ook uit briewe van 'n sekere Endendijk van *Jeppe Hoger School* en van Brümmer aan Knothe, gedateer onderskeidelik 5 Augustus en 19 November 1913 (KOR 2/2), kan afgelei word dat die prysvraag aanvanklik deur die Taalbond uitgeskryf is.

39 Alhoewel die woord in die Akademiepublikasies gespel is “konvener”, sal gebruik gemaak word van die spelling “konvenor” soos tans aangedui in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)* en die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT)*.

40 In 'n oorspronklike brief van Brümmer aan Knothe word die titel van hierdie werk aangedui as *Wien Neerlands bloed door d' aderen vloeit* (KOR 2/1: 5 April 1913 – Brümmer aan Knothe).

Die kommissieverslag is aan die Raad besorg en opgeneem in die Akademiesraadsverslag, voorgelê tydens die vierde jaarvergadering, gehou in die Stadsaal van Pietermaritzburg op 4 en 5 Julie 1913. In die *Kommissie voor Taal en Letteren* se eie verslag aan hierdie Jaarvergadering verwys hulle in verband met die prysvraag na die Akademiesraadsverslag. Die Raad onderskryf die eerste kommissieaanbeveling en in die raadsverslag word aanbeveel dat slegs inskrywings van Suid-Afrikaanse inwoners vir die volgende pryskamp in aanmerking geneem word (ZAATLK 1913b:37). Die tweede kommissieaanbeveling word aangeteken as 'n amptelike besluit geneem tydens hierdie vierde jaarvergadering (Besluit 14/1913 – ZAAATLK 1913b:16, 45):

Aan de Kommissie voor Taal en Letteren wordt opgedragen, dat bij toekomstige prijskampen, de onderwerpen nader omschreven zullen worden.

Die uitslae van die prysvraag is ook in nuusblaai gepubliseer (KOR 2/1: 5 April 1913 – Brümmer aan Knothe; ZAAATLK 1913b:37 en 43). W.M.R. Malherbe, redakteur van die tweeweklikse tydskrif *Die Brandwag*,⁴¹ skryf aan die Akademiesekretaris dat hy graag die name van die skrywers wou hê sodat hy dit kon plaas by die wenstukke (KOR 2/2: 25 September 1913).

'n Akademiesbesluit geneem tydens die vierde jaarvergadering (1913) was dat vakkommissies só saamgestel moes word dat die lede sover moontlik op een plek woonagtig moes wees ten einde meermale 'n jaar te kon vergader, en dat die verslae twee maande voor die jaarvergadering aan die Akademiesraad gestuur moes word sodat dit, saam met die Akademiesraad se aanbevelings, voorgelê kon word aan die Jaarvergadering (Besluit 18/1913 – ZAAATLK 1913b:17).

2.4.2.4 *Kommissie voor Taal en Letteren 1913/1914*

Die *Kommissie voor Taal en Letteren* wat gekies is vir die jaar 1913/1914 was proff. N.J. Brümmer (konvenor) en A. Moorrees, asook prof. dr. G. Cillié (al drie van Stellenbosch), en adv. W.J. van Zijl (Kaapstad)⁴² (ZAATLK 1913b:38 en 1914:51). Brümmer en Moorrees was ook op die vorige Kommissie; Cillié en Van Zijl is nuut aangewys. Vir die vierde opeenvolgende jaar sedert die ontstaan van die *Kommissie voor Taal en Letteren* is Brümmer aangewys as die leidende persoon in die Kommissie: as “skriba” van die 1910/1911- en 1911/1912-Kommissie,

41 *Die Brandwag* is in Mei 1910 opgerig as 'n veertiendaagse geïllustreerde tydskrif vir die Afrikaanse huisgesin. Ná 1 Februarie 1915 het *Die Brandwag* slegs een keer per maand verskyn en nie meer twee maal soos vroeër nie.

42 Van Zijl se naam verskyn nie voorin *Jaarboek IV (1913)* (ZAATLK 1913b:7) nie.

en konvenor vir die 1912/1913- en 1913/1914-termyn. Al vier lede was binne relatief maklike bereik van mekaar soos vereis deur die 1913-Akademiebesluit.

In 'n brief gedateer 22 Maart 1914 (KOR 2/3) van Brümmer aan Knothe, dui Brümmer aan dat hy die “opstelle” (vir die prysvraag) ontvang, gelees en aan Cillié oorhandig het met die versoek om dit so spoedig moontlik aan Moorrees te besorg.

Brümmer skryf op 16 Junie 1914 aan Knothe dat hy die vorige dag die rapport aan hom (Knothe) gepos het (KOR 2/4). Hy merk op dat dit vir hom nie 'n maklike taak was om die stukke rond te stuur nie. Tot die laaste oomblik het hy op Van Zijl gewag, maar moes teen die einde die saak sonder hom afhandel. Brümmer merk op dat hy nié weer beskikbaar was om in die Kommissie te dien nie:

Niet alleen zal ik aanstaand jaar niet de tijd hebben om 't werk te doen daar ik – voorzitter van de Senaat – de handen te vol zal hebben, maar ik meen dat de **Letterk. Komm.** zoveel mogelijk zal moeten verwisselen. Ik ben ontevreden met de wijze waarop het werk wordt gedaan en machteloos om 't te verhelpen. (Dit is echter privaat en dus *niet* te worden gebruikt bij 'n vergadering.)

(Ek benadruk.)

Let daarop dat Brümmer hier na die *Kommissie voor Taal en Letteren* verwys as die “Letterk. Komm.”.

Die verslag van die *Kommissie voor Taal en Letteren*, gedateer 14 Junie 1914, is deur die Akademiesekretaris voorgelees tydens die vyfde jaarvergadering wat van 2 tot 4 Julie 1914 plaasgevind het in die Appèlhof te Bloemfontein (ZAATLK 1914:50-51). In verband met die prysvrae (punt III) word gesê:

Dit jaar zijn er slechts 5 stukken ons toegezonden. Het gehalte is over 't algemeen niet hoog. Waar 't stuk goed gesteld is, wijst de inhoud weinig oorspronkelijkheid, en waar er enigszins oorspronkelijkheid te bespeuren valt, daar is weer de taal en stijl zeer zwak. 't Novelletje in 't Afrikaans getiteld *Twee Susters*, hoewel taal, stijl en inhoud nog veel te wensen overlaten, is nochtans van genoegzame historiese waarde, en geeft blijk van belofte voor de toekomst, zodat uw Kommissie vrijmoedigheid heeft om eraan de eerste prijs toe te kennen. Van de andere stukken is er echter geen een, dat we voor de tweede prijs zouden wensen aan te bevelen.

Die Taalbondbestuur het besluit om £25 aan die *Kommissie voor Taal en Letteren* beskikbaar te stel

... teneinde de genoemde Akademie Kommissie te helpen in haar werk van de bemoediging en ondersteuning van afrikaanse schrijvers (ZAATLK 1914:49).

Waar die £75-Taalbondprys aanvanklik bestem was vir oorspronklike letterkundige werk wat in Hollands óf Afrikaans gepubliseer is, moes die £25-skenking onder beskerming van die Akademie gaan aan spesifiek Afrikaanse skrywers. Ook die Sekretaris se verslag oor die Akademie se inkomste gedurende 1913/1914 dui die bedrag van £25 aan wat beskikbaar gestel is as “[s]peciale [b]ijdrage door de Z. Afr. Taalbond ter ondersteuning van ’t werk der Kommissie voor Taal en Letteren” (ZAATLK 1914:45). Die outeur van *Twee susters*, mej. Chris C. Euvrard, het £10-prysgeld ontvang (ZAATLK 1914:45), waarskynlik betaal uit die Taalbondgeld. **Mej. Euvrard is al meermale verkeerdelik genoem as die eerste Hertzogpryswenner vir die novelle *Twee susters*.**⁴³

Die *Kommissie voor Taal en Letteren* se verslag oor die vyf inskrywings en die “novelletjie” wat gewen het, is in hulle rapport geplaas onder die opskrif “Prijsvragen”, dit wil sê werk oor bepaalde – hoewel nog vaag-omskrewe – onderwerpe, naamlik oorspronklike werk van “letterkundige of historiese waarde”. Die wenstuk is dan ook aangewys weens die “historiese waarde” daarvan, en nie soseer op grond van literêre meriete nie.

In die bespreking van die verslag is gevra wat van die opstelle word. Hierop antwoord Knothe:

... dat de opstellen eigendom van de Akademie blijven en dat deze het recht heeft de stukken te publiceren. In ’t verleden werden er twee van die stukken in *Die Brandwag* opgenomen (ZAATLK 1914:52).

2.4.2.5 *Kommissie voor Taal en Letteren 1914/1915*

Op 2 Julie 1914 is daar ’n Akademierraadsvergadering gehou in die *Raad Zaal*, Bloemfontein. In die notule word aangedui dat tot die 1914/1915-*Kommissie voor Taal en Letteren* benoem is prof. dr. T.H. le Roux (konvenor – Pretoria), prof. A. Moorrees (Stellenbosch), prof. J. Kamp (Potchefstroom), prof. dr. D.F. Malherbe en prof. A. Francken (albei van Bloemfontein) (ZAATLK s.j. a; ZAATLK 1914:35-36). Die naam van Francken verskyn egter nié voorin *Jaarboek V (1914)* (ZAATLK 1914:6) nie en dit is dus onseker of hy sy benoeming aanvaar het. Van die vorige termyn se Kommissie was dit net Moorrees wat weer in die Kommissie gedien het. Al die ander lede is nuut aangewys. **Nou reeds is nié gehou by die 1913-Akademiebesluit (kyk bladsy 44) dat lede van vakkommissies só saamgestel moes word dat die lede sover moontlik op een plek woonagtig moes wees ten einde meermale ’n jaar te kon vergader nie.**

43 Die fout is byvoorbeeld al begaan deur Nienaber (1952:91), Theunissen (1954:65 en 82), in argiefdokumente (LK 1/6: 8 Augustus 1958 – brief van Akademiesekretaris aan mej. Eugénie Heyns) en in *Die Huisgenoot* van 12 Junie 1936 en 21 Oktober 1957. Nienaber stel self die fout reg in die *Hertog-annale* van Desember 1964 (1964:30). Ook Dot Serfontein maak hierdie foutiewe stelling in haar artikel oor Chris Euvrard wat verskyn het in die September 1996-uitgawe van *Insig*.

In 'n brief van Le Roux aan Knothe as Akademiesekretaris, gedateer 14 Augustus 1914, merk Le Roux op dat niks definitief uit die Statute en besluite wat geneem is, blyk omtrent wat presies van die *Kommissie voor Taal en Letteren* verwag word nie, terwyl daar tog by hulle daarop aangedring word om die onderwerpe nader te omskryf (KOR 2/4). Le Roux sê hy het drie onderwerpe van letterkundige en historiese aard aan die medelede van die Kommissie voorgelê, maar daar kan onmoontlik met iets definitief voor die dag gekom word as die saak so uiters vaag omskrewes is. Le Roux wys ook daarop dat, as daar enigsins oorspronklike werk van enige betekenis verwag word, die laaste datum van insending verleng behoort te word van einde Desember tot einde Februarie, omdat die somervakansie die aangewese tyd is vir werk van so 'n aard.

Op 11 September 1914 skryf Le Roux weer aan Knothe (KOR 2/4):

Dan kan ik U meedeel dat aangesien die *Kommissie vir Taal + Let.* van mening is dat die pryskamp nie bloot uit 'n opstel moet bestaan nie, maar 'n oorspronklike ondersoek moet wees van suiwer wetenskaplike gehalte, sy besluit het om die laaste datum waarop die antwoorde ingestuur moet word, te verleng tot seg *eind November 1915*. Er is dus gin oombliklike haas nie. Ewenwel sal die onderwerp, behoorlik omskryf tesaam met die juiste datum, u opgestuur word binne 'n maand van datum deses.

Die verslag van die 1914/1915-*Kommissie voor Taal en Letteren* verskyn in die notule van die sesde jaarvergadering, gehou op 18 September 1915 – weer in die Appèlhof te Bloemfontein (ZAATLK 1915:53-57). Die eerste onderwerp wat in hierdie verslag aangeraak word, is die prysvraag (ZAATLK 1915:54):

Bij 't uitschrijven van de prijsvragen was 't uw Kommissie niet helemaal duidelijk wat van haar verwacht werd. Enkel om een opstel te vragen, sij 't dan ook van aanzienlike omvang, achtte men beneden de waardigheid van de Akademie. Moet de prijsvraag echter van wetenschappelijke of historische aard zijn? In artikels 3(c)⁴⁴ en (f, 2)⁴⁵ der Statuten, handelend over 't uitschrijven van en beoordelen van prijsvragen, wordt omtrent dit punt niets gezegd. De Taalbond-kommissie van wie de Akademie deze werkzaamheden overgenomen heeft, had meer belletristies werk op 't oog [kyk bladsy 42]. Ook werd er op gewezen dat, met 't oog op onze taalstrijd, het opwekken van schrijflust van meer aktueel belang is als het aankweken van wetenschappelijke metode.

44 Artikel 3(c) dui aan dat die Akademie beoog om sy doel te bereik deur “'t uitschrijven van prijsvragen; het aanmoediging, uitgeven en 't geldelik steunen van de uitgave van oorspronklike of vertaalde werken, geschriften en liederen, en bevordering van de kunst in het algemeen” (ZAATLK 1914:10).

45 Hierdie verwysing na artikel (f, 2) is 'n drukfout. Daar word waarskynlik verwys na artikel 7(2) in die Statute wat die werk van die Kommissie soos volg omskryf (ZAATLK 1911:16 en 1914:13):

De Kommissie voor Taal en Letteren beijvert zich om letterkundige arbeid te bevorderen, letterkundig talent op te sporen, aan te moedigen en voor te lichten; ook beoordeelt zij prijsvragen en zelfstandige letterkundige arbeid en brengt, waar nodig, advies uit over taalkundige kwesities.

Na ryp beraad kwam Uw Kommissie tot 't besluit dat de prysvragen van zuiver wetenskaplike aard moesten zijn, en wel so, dat het ene jaar een historiese, het tweede een letterkundig, het derde een taalkundig onderwerp opgegeven werd. Bepanking der keuze is nodig voor 'n grondige beoordeling.⁴⁶

Inligting word dan verstrek in verband met daardie jaar se prysvraag met 'n historiese onderwerp⁴⁷ (ZAATLK 1915:54):

Die prysvraag voor dit jaar is: “Een onderzoek naar het huiselik en maatschappelik leven van de Afrikaner gedurende de eerste helft van de 18de eeuw”. Daar 'n zodanige onderwerp degelike studie vereist, is de tyd voor inzending bepaald op 30 November, 1915.

Wat belletrie betref, word die volgende aan die hand gedoen (ZAATLK 1915:54):

Uw Kommissie is tevens oertuigd dat 't van het grootste belang is belletries werk aan te moedigen. Dit kan echter niet gebeuren in de vorm van prysvragen, daar de skrywer(-ster) volkome vrij behoort te zijn. Naar het oordeel uwer Kommissie moesten toekomstige skrywers en skryfsters, zowel van belletristies als wetenskaplik werk, uitgenodigd word hulle werke aan die Akademie ter kennisname aan te bieden. Goedgekeurde werke moet dan, by wyse van aanmoediging, op koste der Akademie gedrukt word, ewenals in andere lande gebruikelik is. Voor een bekroonde prysverhandeling moet een prys uitgelooft word van behoerlike grootte al naar die omvang van dit onderwerp, en die verhandeling in afzonderlike afdrucke in die handel gebragt word. Met het oog op het gehalte van het werk is 't beter die hele som aan die beste prysverhandeling toe te kennen, i.p.v. het geld te verdelen tussen een eerste en een tweede prys.

Die Kommissie merk ook op (ZAATLK 1915:54):

Door zekere Mej. Euvrard is een novelle getiteld “Lena” ter beoordeling aangeboden, waarvan uw Kommissie, wegens late inzending, nog geen verslag kan doen.

Tydens die bespreking van die kommissieverslag meld Knothe onder andere

... dat hij van verscheiden personen gevraagd is, of belletristies werk ook in aanmerking genomen zal word by die volgende Prijskamp. Hij is van mening dat zodanige persone behoren aangemoedigd te word. Hij stelt derhalve voor:

46 Die differensiasie in verskillende onderwerpe ten einde beoordeling te vergemaklik, kom ooreen met die 1927-oplossing om die Hertzogprys te laat roteer tussen die verskillende literêre kategorieë (kyk bladsy 125) aangesien beoordeling aanvanklik bemoeilik is toe prosa, poësie en drama saam moes meeding vir die Hertzogprys (kyk byvoorbeeld in 1919/1920 – bladsy 72, en in 1925/1926 – bladsy 107).

47 Vir die letterkundige en taalkundige onderwerpe kyk op bladsy 55.

Dat in 't vervolg ook belletristies werk in aanmerking worde genomen bij de Prijskampen (ZAATLK 1915:56).

Dié voorstel, gesekondeer deur Le Roux, word aangeneem tydens hierdie sesde jaarvergadering en weerspieël in Besluit 4/1915 (ZAATLK 1915:15). **Met die instelling van die Hertzogprys kon uitvoering gegee word aan hierdie besluit.**

2.5 DRAMAS GEPUBLISEER TYDENS DIE BEGINJARE VAN DIE AKADEMIE

Sedert die stigting van die Akademie in 1909 totdat Afrikaanse dramas gedurende 1915 in aanmerking kon kom vir die Hertzogprys as beste letterkundige werk van belletristiese aard, wil dit voorkom of geen drama aan die Akademie ingestuur is vir 'n wedstryd, of om in aanmerking te kom vir finansiële steun met die oog op publikasie nie. Daar hét egter in hierdie tyd Afrikaanse dramapublikasies die lig gesien:⁴⁸

- J.H.H. de Waal publiseer in 1911 'n bundel “stories, rympies en toneelspelletjies in die Afrikaanse taal” getiteld *Stompies* (HAUM v/h J. Dusseau & Co. en J.H. de Bussy).⁴⁹ Dit sluit onder andere in herdrukke, omwerkings en verafrikaansings van vorige dramas, asook 'n dramavertaling.
- In 1912 ken die Akademie pryse toe in die “opstel-prijskamp” (ZAATLK 1913b:43) en nie een van die volgende twee dramas sou as letterkundige inskrywings deel gevorm het van die tien werke wat aan die Kommissie voorgelê is nie: C.J. Langenhoven se *Die wêreld die draai* (1912) (latere verwerking van *Die Water-Zaak* – 1909) en *Eind goed, al goed: een Afrikaanse toneelstuk voor scholen en jongelingsverenigingen* deur W.E. Verschuur (albei gepubliseer deur J. & H. Pocock van Oudtshoorn).
- D.P. du Toit se *Jaloesi en geldsug* (Paarl Drukkers Maatskappy) en *Die Hoop van Suid-Afrika*, 'n allegoriese drama deur C.J. Langenhoven (gepubliseer deur J. & H. Pocock en ook opgeneem in Langenhoven se *Versamelde werke*⁵⁰), is in 1913 gepubliseer. ² Du Toit se werk het in 1908 al in *Ons Taal* verskyn. Langenhoven se drama dek die Suid-Afrikaanse geskiedenis vanaf 1650-1838 en is beslis van historiese waarde. Ook voldoen dit aan die eise van goeie taal, styl en oorspronklikheid wat volgens die 1913/1914-kommissieverslag by al

48 Daar is gepoog om telkens die titels te verstrek van alle dramatiese werk wat binne 'n bepaalde periode vir die eerste keer gepubliseer is, met die uitsondering van kindertoneel, jeugdramas en vertalings. Hiermee word egter nie daarop aanspraak gemaak dat die lyste onbetwisbaar volledig is nie.

49 Die uitgewers wat telkens ná die titel van die drama gegee word, is dié uitgewer wat die drama die eerste keer gepubliseer het, tensy anders vermeld. Raadpleeg Bylaag A (bladsy 608) in verband met uitgewers en plek van uitgawes.

50 Die eerste uitgawe van die *Versamelde werke* verskyn in 1933.

vyf daardie jaar se inskrywings in 'n meerdere of mindere mate ontbreek het. Hierdie werk was beslis nie een van die inskrywings nie. Word in gedagte gehou dat die toekenning aan mej. Euvrard in die 1913/1914-finansiële verslag ook aangeteken is as uitgawe vir 'n "Opstellen-prijskamp" (ZAATLK 1914:45), kan afgelei word dat geen drama vir beoordeling ingestuur is nie.

- Gedurende 1914 is gepubliseer *Die mislukte trouwpartij* deur M.J. (Melt) Brink (uitgegee deur J.H. de Bussy), M. Jansen⁵¹ se drama oor die ervaringe van 'n Vrystaatse familie gedurende die Anglo-Boereoorlog, naamlik *Afrikaner Harte* (De Afrikaner Drukkerij) en *Ons weg deur die wêreld* deur C.J. Langenhoven (Het Westen Drukkerij), maar nie een hiervan is aan die Akademie voorgelê nie. Die Langenhoven-drama bevat, benewens ander stukke, ook twaalf samesprake en twee monoloë.⁵²

51 Mev. M.M. Jansen was die eerste vrouelid van die Akademie (SAAWEK 1959:94).

52 Die samesprake is "Deskundige kritiek", "Die omslagtige tant Lenie", "'n Hedendaagse Job", "Die eer van die vreemde profeet", "Die ingewikkelde boodskap", "Die tweetalige vonnis", "Die beproewinge van 'n prokureur", "Die kys about die Forro", "'n Weergalmpie van Babel", "Brood op die water", "Piet Neulpotjie" en "Teorie en praktyk"; die twee alleensprake is "Nog meer deskundige kritiek" en "Ou Dolf oor karakter". In Nasionale Pers se 1929-uitgawe van *Ons weg deur die wêreld: deel 1*, word die samespraak "'n Weergalmpie van Babel" en die monoloog "Ou Dolf oor karakter" nie opgeneem nie.